

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI KIZ MEKTEPLERİ MÜFREDATI İLE MİR'ÂTÜ'L-BEYT
İÇERİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma SADIKLAR

Danışman
Doç. Dr. Fatih DEMİREL

ARTVİN-2019

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“Osmanlı Kız Mektepleri Müfredatı ile Mir’âtü’l-Beyt İçeriğinin Karşılaştırılması”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

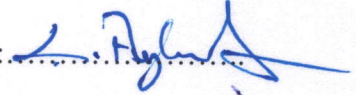
09/07/2019

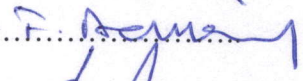

İmza

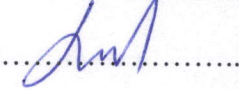
Fatma SADIKLAR

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Fatih DEMİREL danışmanlığında, Fatma SADIKLAR tarafından hazırlanan bu çalışma 09/07/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

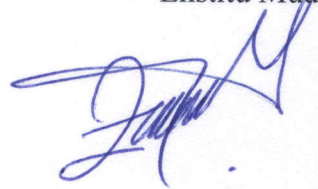
Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Getin AKKURT ..... İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Fatih Demirel ..... İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ömür İbrazim ..... İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

12/07/2019
Dr. Öğr. Üyesi Zemzem YÜCETÜRK
Enstitü Müdürü V.

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLO LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİRALAY DOKTOR (EVLİYA) HÜSEYİN REMZİ BEY'İN HAYATI.....	13
1.1. Doğumu.....	13
1.2. Eğitim Hayatı.....	13
1.3. Mesleki Hayatı.....	15
1.4. Vefatı.....	16
1.5. Eserleri.....	17
1.5.1. Yüksek Öğretim İçin Zooloji, Tıp Zoolojisi ve Parazitoloji Ders Kitapları.....	18
1.5.1.1. İlm-i Hayvanat.....	18
1.5.1.2. İlm-i Hayvanat (Tarih-i Tabii-yi Tıbbı Kısm-ı Evvel).....	18
1.5.1.3. Defa-i Saniye.....	18
1.5.1.4. Zootekni (İlm-i Hayvanatın Çiftliklere Tatbiki).....	18
1.5.1.5. Dürus-u İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye.....	18
1.5.1.6. İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye.....	18
1.5.2. Orta Öğretim İçin Doğa Bilimleri Kitapları.....	19
1.5.2.1. Mebadi-i Mevalid-i Selase.....	19
1.5.2.2. Mebadi-i Mevalid-i Selase.....	19
1.5.2.3. Tarih-i Tabii.....	19
1.5.2.4. Hayvanların Teşrih ve Fizyolojisi.....	19
1.5.2.5. Muhtasar Tarih-i Tabii.....	19
1.5.2.6. Tarih-i Tabii.....	20
1.5.3. Mikrobiyolojiyle İlgili Kitaplar.....	20
1.5.3.1. Mikrop (Emraz-ı Sâriye ve Şarboniyenin Risail-i Sirayeti ve Usul-u Telkihiyesi.....	20
1.5.3.2. Kuduz İlleti ve Tedavisi.....	20
1.5.3.3. Telkih-i Hayvani Usul-u Amelisi.....	20
1.5.3.4. Aşı Dersi.....	20
1.5.3.5. Ameli ve Nazari Aşı Dersi.....	20
1.5.3.6. İhtimar.....	21
1.5.4. Hıfzıssıhha (Hijyen) Kitapları.....	21
1.5.4.1. Risale-i İhtisar-ı Fevaid.....	21
1.5.4.2. Hıfzıssıhhat-ı Askeri.....	21
1.5.4.3. Mebadi-i Hıfzıssıhhadan Ömür ve Afiyet-i Beşer.....	21
1.5.4.4. Hıfzıssıhhat-ı Şubban.....	21
1.5.4.5. Hıfzıssıhhat-ı Askeri Dersleri.....	21
1.5.4.6. Aile Hıfzıssıhhası.....	22
1.5.4.7. Validelere Yadigâr.....	22

1.5.5. Evlilikle İlgili Kitaplar.....	22
1.5.5.1. Hıfzıssıhhat-ı Müteehhilin.....	22
1.5.5.2. Sağdıç-Rehber-i İzdivaç.....	22
1.5.6. Doğum Bilgisiyle İlgili Kitap.....	22
1.5.6.1. Fenn-i Valide.....	22
1.5.7. Veteriner Hekimlikle İlgili Kitaplar.....	23
1.5.7.1. Keçilerin Emraz-ı Terbiyesi.....	23
1.5.7.2. Rehnüma-i Teftiş-i Lühum.....	23
1.5.8. Tıp Tarihiyle İlgili Kitaplar.....	23
1.5.8.1. Tarih-i Tıp.....	23
1.5.8.2. Terakkiyat-ı Tıbbiye.....	23
1.5.9. İslam Diniyle İlgili Kitaplar.....	23
1.5.9.1. Tıbb-ı Nebevi.....	23
1.5.9.2. Rehber-i Hakikat ve Zeria Kemal fi Tercüme-i Mal.....	24
1.5.10. Ahlak ve Terbiye Kitapları.....	24
1.5.10.1. Hoca Hanım veya Hanım Kızlara Dürus-u Ahlak.....	24
1.5.10.2. Ahlak Dersleri.....	24
1.5.10.3. Ahlak-ı Hamidi.....	24
1.5.10.4. Bir Farenin Seyahati.....	24
1.5.10.5. Müntahabat-ı Hüseyin Remzi'den.....	24
1.5.10.6. Kızlara Mahsus Kıraat Kitabı.....	25
1.5.10.7. Mir'âtü'l-Beyt veya Hanımlara Yadigâr.....	25
1.5.11. Dr. Hüseyin Remzi Bey'in Yayınlanamayan Eserleri.....	25
1.5.12. Metrukât-ı Kalemiye Serisi.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI EĞİTİM KURUMLARINDA OKUTULAN DERSLER VE DERSLERİN İÇERİKLERİ.....	27
2.1. SIBYAN/İBTİDAİ MEKTEPLERİN DERS PROGRAMI.....	27
2.2. İBTİDAİ MEKTEPLERİNDE OKUTULAN DERSLERİN İÇERİKLERİ.....	29
2.2.1. Malumat-ı Medeniye.....	29
2.2.2. Eşya Dersleri.....	29
2.2.2.1. Devre-i Ula - Birinci Sınıf.....	29
2.2.2.2. Devre-i Ula - İkinci Sınıf.....	30
2.2.2.3. Devre-i Mutavassıta - Birinci Sınıf.....	30
2.2.2.4. Devre-i Mutavassıta - İkinci Sınıf.....	30
2.2.2.5. Devre-i Aliye - Birinci Sınıf.....	31
2.2.3. İktisad-ı Beytiyye.....	31
2.2.3.1. Devre-i Aliye - Birinci Sınıf.....	31
2.2.3.2. Devre-i Aliye - İkinci Sınıf.....	31
2.2.4. Tabahat.....	32
2.2.4.1. Devre-i Aliye - Birinci ve İkinci Sınıf.....	32
2.2.5. Kız İbtidailerine Mahsus El İşleri.....	32
2.2.5.1. Devre-i Ula - Birinci Sınıf.....	32
2.2.5.2. Devre-i Ula - İkinci Sınıf.....	33
2.2.5.3. Devre-i Mutavassıta - Birinci Sınıf.....	33
2.2.5.4. Devre-i Mutavassıta - İkinci Sınıf.....	34
2.3. KIZ RÜŞDİYELERİ DERS PROGRAMLARI.....	34
2.4. KIZ RÜŞDİYELERİNDE OKUTULAN DERSLERİN İÇERİKLERİ.....	36

2.4.1. İdare-i Beytiyye	36
2.4.1.1. Dördüncü Sene - Haftada 2 Ders.....	36
2.4.1.2. Beşinci Sene - Haftada 2 Ders.....	37
2.4.1.3. Altıncı Sene - Haftada 2 Ders.....	37
2.4.2. El Hüneleri	37
2.4.2.1. Birinci Sene - Haftada 2 Ders.....	37
2.4.2.2. İkinci Sene - Haftada 2 Ders	37
2.4.2.3. Üçüncü Sene - Haftada 2 Ders	38
2.4.2.4. Dördüncü Sene - Haftada 5 Ders.....	38
2.4.2.5. Beşinci Sene - Haftada 2 Ders.....	38
2.4.2.6. Altıncı Sene - Haftada 2 Ders.....	38
2.5. KIZ SANAYİ MEKTEPLERİ DERS PROGRAMLARI	38
2.6. KIZ SANAYİ MEKTEPLERİNDE OKUTULAN DERSLERİN İÇERİKLERİ.....	41
2.6.1. El işleri.....	41
2.6.1.1. Birinci Sene - Haftada 6 Ders.....	41
2.6.1.2. İkinci Sene - Haftada 12 Ders	42
2.6.1.3. Üçüncü Sene - Haftada 12 Ders	42
2.6.1.4. Dördüncü Sene - Haftada 12 Ders.....	42
2.6.1.5. Beşinci Sene - Haftada 12 Ders.....	43
2.6.1.6. Altıncı Sene - Haftada 12 Ders.....	43
2.6.1.7. Yedinci Sene - Haftada 12 Ders	44
2.6.2. Aşçılık ve Tatlıcılık	45
2.7. DARÜLMUALLİMAT DERS PROGRAMI	45
2.8. DARÜLMUALLİMAT'DA OKUTULAN DERSLERİN İÇERİKLERİ	47
2.8.1. El hüneleri	47
2.8.1.1. Birinci Sene – Haftada 4 Ders.....	47
2.8.2. İdare-i Beytiyye	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİR'ÂTÜ'L-BEYT (HANIMLARA YADİGÂR) ADLI KİTABIN TANITIMI ve OSMANLI KIZ EĞİTİM KURUMLARI MÜFREDATLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI	49
3.1. MİR'ÂTÜ'L-BEYT (HANIMLARA YADİGÂR) KİTABININ TANITIMI.....	49
3.2. MİR'ÂTÜ'L-BEYT VE OSMANLI KIZ EĞİTİM KURUMLARI MÜFREDATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	55
3.2.1. Mir'âtü'l-Beyt'in Müfredatla Örtüşen Bölümleri.....	55
3.2.2. Mir'âtü'l-Beyt'in Müfredatla Örtüşmeyen Bölümleri.....	62
SONUÇ	63
KAYNAKÇA.....	66
ÖZGEÇMİŞ	69

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1: 1913-1914 Yıllarında İstanbul'da Bulunan Kız İbtidai Okulları.....	8
Tablo 2: 1869 Yılında Açılan İnas Rüşdiyeleri.....	9
Tablo 3: 1915 Yılı Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye Talimatnamesine Göre Okutulacak Dersler. ..	28
Tablo 4: Altı Dershaneli ve Öğretmenli Kız İptidaisinde Okutulan Dersler (1913).	28
Tablo 5: 1869 Yılı Kız Rüşdiyeleri Ders Programı.....	35
Tablo 6: 1884 Yılı Kız Sanayi Mektepleri Ders Programı.....	39
Tablo 7: İbtidai ve Rüşdiye Kısımlardan Oluşan 7 Yıllık Kız Sanayi Mekteplerinin Ders Programı (1898-1899).....	39
Tablo 7 (Devam): İbtidai ve Rüşdiye Kısımlardan Oluşan 7 Yıllık Kız Sanayi Mekteplerinin Ders Programı (1898-1899).....	40
Tablo 8: Dersaadet Kız Sanayi Mektebi'nin İbtidai ve Tali Sınıflarının Ders Programı (1911-1912).	41
Tablo 9: Darülmualimat'ın Sıbyan ve Rüşdiye Şubesinin Ders Programı.....	45
Tablo 10: İbtidai ve Rüşdiye Ortak Ders Programı (1898-1899).....	46
Tablo 11: 1915 Yılı Darülmualimat-ı İbtidaiye Ders Programı.	46

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AKDITYK	: Atatürk Kùltür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AYK	: Atatürk Yüksek Kurumu
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
H.E.K.V.	: Hanımlar Eğitim ve Kùltür Vakfı
M.	: Miladi
MİDM	: Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı
s.	: Sayfa
yy.	: Yüzyıl

ÖZET

OSMANLI KIZ MEKTEPLERİ MÜFREDATI İLE MİR'ÂTÜ'L-BEYT İÇERİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Osmanlı Devleti'nde aile kavramı, kuruluştan itibaren sağlam temeller üzerine bina edilmiştir. Aile yapısı, Avrupa ile etkileşimin arttığı Tanzimat Dönemi'nden sonra değişime uğramaya başlamıştır. Devletin kuruluş yıllarında, erkekle beraber evde ve dışarıda çalışan kadın, Klasik dönemde ev hayatı içerisinde görevler üstlenmiş, çocukların eğitim hayatları üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Kadının ev hayatından toplumsal yaşama atılma süreci, Tanzimat Dönemi ile hız kazanmıştır. 18. yy.'dan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen sürede kadın iş hayatında görülmeye başlamıştır. Kadının aile içindeki yeri ve görevlerinde yaşanan değişimler kız çocuklarının eğitim hayatlarını da etkilemiştir. Bu değişimler kızların eğitimleri için yeni okulların açılmasını gerekli kılmıştır. Kızlara yönelik örgün eğitim veren Kız Rüşdiyeleri, Kız Sanayi Mektepleri ve bu okullara öğretmen yetiştirmek için Darülmualimat ve üniversite düzeyinde Darülfünun açılmıştır. Bu alanda resmi düzenleme 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yapılmıştır.

Kızların eğitimi ile alakalı Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey kaleme aldığı Mir'âtü'l-Beyt isimli kitabında aile kavramından başlayarak; kız çocuğunun nasıl eğitilmesi ve terbiye edilmesi gerektiği hususunda görüşlerini bildirmiştir. Kitabında kız çocuğunu ailenin temel unsuru olarak kabul etmiş, doğru ve bilgili bir şekilde yetiştirilmesi gerektiğini anlatmıştır.

Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmuştur. Giriş kısmında aile kavramı, Osmanlı'da aile yapısı, kız çocuklarına verilen eğitim ve bu süreçte yaşanan değişimler ve kızlara yönelik açılan okullar ele alınmıştır. Birinci bölümde Mir'âtü'l-Beyt adlı eserin müellifi Hüseyin Remzi Bey'in hayatı ve eserleri, ikinci bölümde kızların eğitimlerine yönelik açılan okullar ve bunların müfredatları, üçüncü bölümde ise Mir'âtü'l-Beyt kitabının incelenmesi ve içeriğinin müfredattaki derslerin içerikleri ile karşılaştırılması yapılmıştır. Sonuç bölümünde aile, aile içinde kız çocuğunun yeri, eğitim hayatında kız çocuklarına yönelik yapılan değişiklikler ve kadının toplumdaki yeri genel bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Hüseyin Remzi Bey, Mir'âtü'l-Beyt, Osmanlı'da Kadın, Osmanlı'da Kızların Eğitimi

ABSTRACT

COMPARISON OF OTTOMAN GIRLS SCHOOL CURRICULUM AND MIR'ÂTÜ'L-BEYT CONTENT

The concept of family in the Ottoman Empire was built on solid foundations since its foundation. The family structure began to change after the Tanzimat Period, when the interaction with Europe increased. During the founding years of the state, the woman who worked with the man at home and outside, took on more duties in her home life during the Klasik period and started to have a say on the educational lives of children. The process of transferring the woman from her home life to the social life gained momentum with the Tanzimat Period. From the 18th century to the proclamation of the Republic, the women started to take an active part in the business life. The changes of the women's place in the family and their duties also affected the educational lives of girls. These changes required the establishment of new schools for girls' education. Girls High Schools, Girls Industry Schools, to train teachers for these schools Darülmualimat and at the university level Darülfünun were opened for girls. The official regulation in this field was made with the Regulation on Education in 1869.

Regarding the education of the girls, Miralay Doctor Hüseyin Remzi Bey wrote the family concept and how the girls should be educated and upbrought in his book entitled Mir'âtü'l-Beyt (Hanımlara Yadigar). In his book, he accepted the girls as the basic element of the family and explained that they should be raised correctly and knowledgeably.

This study consists of introduction, three sections and conclusion sections. In the introduction of the study, the concept of family, the family structure in the Ottoman, the education given to the girls and the changes experienced in this education process and the schools opened for the girls were discussed. In the first section, the life and works of Hüseyin Remzi Bey, the author of the book entitled Mir'âtü'l-Beyt, in the second section, the schools and their curricula for girls' education were explained, in the third section the study of Mir'âtü'l-Beyt and its contents were compared with the contents of the courses in the curriculum. In the conclusion, the family, the place of the girl in the family, the changes in girls' education and the place of women in society were evaluated with an overview.

Keywords: Education of Girls in Ottoman, Family, Hüseyin Remzi Bey, Mir'âtü'l-Beyt, Woman in Ottoman

ÖNSÖZ

Osmanlı Kız Mektepleri Müfredatı ile Mir'âtü'l-Beyt İçeriğinin Karşılaştırılması başlıklı tez, eğitim alanında hazırlanmış, Osmanlı Devleti'nde kızlara yönelik açılan eğitim kurumlarını, bu kurumların tarihsel gelişimlerini ve eğitim-öğretim müfredatlarını kapsamaktadır. Çalışma Osmanlı'nın kuruluşundan II. Meşrutiyet'in son dönemleri arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır.

Tez çalışması 3 bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünde Osmanlı'da aile kavramına ve kadının birey olarak aile içindeki yerine ve görevlerine değinilmiştir. Yine bu bölümde Osmanlı'da eğitime genel bir bakış ve bu perspektifte kadının eğitimi konusu üzerinde durulmuştur. Kızlara verilen eğitim tarihsel süreçleri içerisinde kronolojik olarak ele alınmıştır. Açılan okullara, kız mekteplerinin eğitim-öğretim yapılarında yaşanan değişim ve gelişmelere değinilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, değerlendirilmesi yapılacak olan Mir'âtü'l-Beyt adlı kitabın yazarı Hüseyin Remzi Bey'in hayatı ve çalışma alanına kattığı değerli eserleri ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde incelenen kitapla daha doğru bir karşılaştırma yapılabilmesi için Osmanlı'da kızlara yönelik açılan okulların ders müfredatları verilmiştir. Üçüncü bölümde incelemesi yapılan Mir'âtü'l-Beyt kitabının tanıtımı yapılmış, içindekiler kısmı verilerek kitabın içeriği özet halinde aktarılmıştır. Ayrıca kitapta yer alan kız çocuklarının eğitimi konusu Osmanlı eğitim kurumlarındaki müfredatla karşılaştırılmıştır.

Tez yazımında çalışmalarına yön veren, kaynakların temini, incelenmesi ve değerlendirilmesi aşamalarında yardımlarını esirgemeyen, her zaman sabırlı ve hoşgörülü olan çok kıymetli hocam Doç. Dr. Fatih DEMİREL'e, akademik hayatımın başında tanımaktan onur duyduğum tez çalışmama temel teşkil eden eseri belirlememde ve kitabın temini konusunda desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Çetin AYKURT'a teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Fatma SADIKLAR

ARTVİN 2019

GİRİŞ

Aile toplumu oluşturan en küçük sosyal birimdir. Ailenin mutlu olması toplumun mutlu olması demektir. Bu sebeple aile kurumu her toplumda vazgeçilmeyen ve korunan bir müessese olmuştur. Aile yapısı zamanla toplumda yaşanan gelişmelerle değişime uğramıştır.¹ Bu değişimler doğrultusunda aile zaman zaman küçülmüş ve çekirdek aile halini almış veya genişleyerek büyük aile haline dönüşmüştür. Ancak sağlam aile sağlam toplumda bulunur düşüncesi doğrultusunda aile, toplum hayatının vazgeçilmez bir müessesesi olma özelliğini korumuştur.²

Osmanlı Devleti'nin de 13. yy. da bir uç beyliği olarak tarih sahnesi çıktığı ve yıkılışa geçtiği 19. yy. kadar devam eden süreçte bir "Osmanlı Ailesi" kavramının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kavram temsil ettiği Osmanlı toplumunun temel karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Burada toplumu oluşturan farklı etnik yapıların varlığı ailenin bu çok kültürlü yapıdan etkilenmesine sebep olmuştur.³

Osmanlı Devleti'nin toplum ve devlet olarak güçlü olmasının temelinde mükemmel olarak kurulan aile faktörü bulunmaktadır. Aile yapısı kuruluştan devletin yıkılışına kadar aynı yapıda kalmamış zaman içerisinde değişimler geçirmiştir. Bu değişime sınırların genişlemesi, etnik yapının farklılaşması ve zaman içinde Avrupa ile yaşanan etkileşimler neden olmuştur.⁴ Aile yapısında yaşanan bu değişim ve dönüşümleri Kuruluş dönemi, Yükseliş ve Gelişme dönemi (Klasik dönem) ve Tanzimat'ın da içinde yer aldığı Cumhuriyet'e kadar süren Yenileşme dönemi gibi başlıklar altında incelenebilmektedir.⁵

Kuruluş döneminde aile hayatıyla ilgili bilgi veren ilk yazılı kaynağın Kuzey Afrikalı Müslüman bir seyyah olan İbn-i Battuta'ya ait olduğu görülmektedir. Bu eser o dönemin aile yapısı hakkında bilgiler vermektedir.⁶ Eserde misafire ikramlarda bulunulduğundan, kadın erkek herkesin birlikte arazide çalıştığından, kadınların yanlarına aileden birisini alarak

---

¹ Mustafa Erkal, "Türk Ailesi ve Batı Avrupa'daki Bazı Değişmeler", *Tarih Akışı İçerisinde Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 9,1990, s.41

² A.g.m., s.42

³ İsmail Doğan, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1990, V, s.371.

⁴ İsmail Doğan, "Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi", *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, 1992, s.176

⁵ Doğan, Osmanlı Ailesinin..., s.371.

⁶ A.g.e., 373

rahatça sokağa çıkabildiğinden bahsedilmektedir.⁷ İbn-i Battuta eserinde Türk toplumunda kadının yerini ayrıntılı şekilde ele almış, İslamiyet'in kabulünden sonra kadının toplum içindeki yerinin Araplardan farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur.⁸ Yine kadınlarla ilgili Ahi lideri Ahi Evran'ın önderliğinde kız çocukları ve kadınların örgü ve dokumacılık işlerinde istihdam edilerek erkeklerle yan yana çalışma hayatına girdikleri görülmektedir. Bu dönemde kadınlar Müslim-Gayri Müslim fark etmeden devlet güvencesi altına alınmışlardır. Dul kadınlara özel bir ehemmiyet gösterilmiştir.⁹

Osmanlı toplumunda kadının en büyük meşgalesi ailesidir. Evinin işini görmek, örgü, dikiş ve işleme yapmak, çocukların terbiyesi ile meşgul olmak ve sultan dahi olsa çocuğunu kendisi emzirmek temel görevleri arasında olmuştur.¹⁰ Bunun dışında evin geçimini temin etmek erkeğin görevi iken ihtiyaç maddeleri ile ev ekonomisi yapmak kadının sorumluluğundadır. Evin temel ihtiyaçlarından olan hamur açmak, makarna kesmek, tarhana ve reçel yapmak, turşu kurmak, sebze ve meyve kurutmak, kavurma, sucuk, pastırma yapmak ayrıca kocasının, kendisinin ve çocuklarının giyeceklerini dokuyabilmek bilgilerine sahiptir.¹¹

Klasik dönem aile yapısı, İstanbul'un fethi ile yaşanan gelişmelerden etkilenmekle birlikte Kuruluş döneminin temel felsefesi üzerine kurulmuştur. Ayrıca bu süreçte karakteristik Osmanlı kent yaşamının ortaya çıktığı da görülmektedir. Bu gelişmeler aile kurumunu da etkilemiştir. Bu dönemde aileyi etkileyen unsurlar şunlardır:

- 1- Toplumsal Kategoriler
- 2- Köy ve Kent
- 3- Toprak Sistemi
- 4- Ulema'dır.¹²

Klasik dönemde devlet büyük bir siyasi güce kavuşmuş olsa bile toplumsal olarak geleneksel yapısını sürdürmeye devam etmiştir. Bu geleneksel yapı içerisinde kültürün yayılması ve sürdürülmesinde başta gelen kurum aile olmuştur. Klasik dönemde Osmanlı

⁷ Doğan, Osmanlı Ailesinin..., s.374

⁸ Zerrin Ediz, *Kadınların Tarihine Giriş –Hititlerden Günümüze-*, Adım Yayınları:1, 1. Basım, İstanbul 1995, s.36,37

⁹ Doğan, "Osmanlı Ailesinin...", s.374,375

¹⁰ Aişe Aslı Sancar, *Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile*, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları (H.E.K.V.):1, 2. Basım, İstanbul 1999, s.36

¹¹ A.g.e, s. 40; Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s.451

¹² Doğan, "Osmanlı Ailesinin...", s.377.

kent kadınına baktığımızda ilköğrenimini sıbyan mektebinde almış ailenin devamlılığını sağlamada etkili rollere sahip ev kadını statüsündedir. Osmanlı'da kadınların toplumsal yaşama katılması Tanzimat Dönemi olarak kabul edilirken bu dönemde bazı girişimlerin olduğu da görülmektedir. Örneğin Kanuni Dönemi'ne ait fermanlarda çamaşır hane işleten, evinde ürettiği malını dükkanı olmadığı için çarşı pazarda satan çok sayıda kadından bahsedilmektedir.¹³ Yine cami, hastane, köprü yapan, kütüphaneler ve çeşitli vakıflar kuran kadınlardan da söz edilmektedir.¹⁴ Bu ve buna benzer örnekler Osmanlıda kadının toplumsal yaşama atılma sürecinin Tanzimat'tan önce de var olduğunu göstermektedir. Tüm bu gelişmeler bu dönemde "Osmanlı Kadını" değişiminin oluşmasının sağlamıştır.¹⁵

Yenileşme dönemi, toprak kayıplarının iyice belirginleştiği, teknolojik ve askeri alanda Batı'ya yönelme çabalarının arttığı ve çöküşü durdurmaya yönelik arayışların yaşandığı bir süreç olmuştur. Bu siyasi ve askeri çöküşü durdurmaya yönelik Tanzimat Fermanı ilan edilmiş fakat burada toplumsal hayatla ilgili aile, kadın ve kadın eğitime vurgu yapılmamıştır. Bu konularda bir düzenleme yapılmasa bile dönemin gelişmelerinin etkileri sonucunda "Tanzimat Ailesi" kavramının ortaya çıkışı engellenememiştir. "Tanzimat Ailesi" kavramı geleneksel özelliklerini korumakla beraber Batı ile etkileşim sonucunda yaşanan toplumsal değişimlerden etkilenerak ortaya çıkmıştır.¹⁶ Bu dönemde Osmanlı ailesini etkileyen faktörler şunlardır:

- 1- Yasal ve Hukuki Düzenlemeler
- 2- Tanzimat'ın Yol Açtığı Sosyo-Kültürel Değişimler
- 3- Ekonomik Yapıdaki Değişimlerdir.¹⁷

Tanzimat Dönemi'nin kadın ve aile üzerindeki etkileri; kız çocuklarının eğitiminin devlet tarafından gerekli görülmesi ve düzenlenmesi, kadının çalışma hayatında yer alması, kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi için öğretmen okullarının açılması, kadınlara yönelik gazete ve dergilerin çıkarılması gibi birçok gelişmelerin yaşanması şeklinde görülmektedir.¹⁸ Osmanlı Devleti'nde kadınların 18. yy.'dan Cumhuriyet'in ilanına kadar

---

¹³ Doğan, Osmanlı Ailesinin..., s.386

¹⁴ Erkal, A.g.m., s.45

¹⁵ Doğan, Osmanlı Ailesinin..., s.386

¹⁶ A.g.e, s.388; Doğan, Tanzimat Sonrası..., s.176

¹⁷ Doğan, Osmanlı Ailesinin..., s.388

¹⁸ Doğan, Tanzimat Sonrası..., s.184-195; Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, III, s.858

dokuma, gıda, halı atölyeleri, nakış işi, tütün ve sigara üretimi iş kollarında istihdam edildikleri bilinmektedir.¹⁹

Osmanlı Devleti'nin eğitim anlayışı; herkese en üst düzeyde bir eğitim vermek değil, herkesin kabiliyet, gereksinim ve mesleğine göre eğitim alması üzerine kurulmuştur. Böylece ihtiyaç duyulan meslekle ilgili bilgiler öğretilmiş, kullanılmayacak bilginin öğretilmesiyle zaman kaybedilmemiştir. Bu anlayış, çoğu yüksek tahsilli olmayan fakat mesleklerini en iyi şekilde öğrenmiş bireylerin yetişmesini sağlamıştır.²⁰

Osmanlı Devleti'nde eğitim denince akla gelen ilk kurum ailedir.²¹ Osmanlı toplum yapısında bir ailenin günlük yaşamının çocukların eğitimi ve beslenmesi, karı koca arasındaki ilişkiler ve evin idare edilmesi şeklinde oluştuğu görülmektedir. Burada çocuk bakımına ve çocuğun eğitimine büyük önem verilmiştir. Çünkü çocuk aileyi devam ettirecek temel unsur olarak kabul edilmiştir. Çocuğun eğitiminden aile içinde anne ve büyükanne sorumludur. Ailede çocuğa verilen ilk eğitim dini eğitimidir.²² II. Meşrutiyet aydınlarından olan Ahmet Rıza'ya göre kadının üç görevi vardır:

- 1-Vezaif-i Beytiye (Ev Görevleri)
- 2-Vezaif-i Zevciye (Kadınlık ve Eş Görevleri)
- 3-Vezaif-i Maderane (Annelik Görevleri)'dir.

Annelik görevleri arasında çocuklarının eğitimi ile ilgilenmek ön plandadır.²³ Osmanlı kadını yüksek tahsil yapmış durumda değildir. Fakat aile içinde çocuğu eğitecek dini bilgi ve donanıma sahiptir.²⁴

Osmanlı'da aile içinde verilen eğitim kitabi bilgiden yoksundur. Daha çok şifahi bilgiler ve rivayetler ağırlıktadır. Ayrıca anne ve büyükanneler kısmen çocukları da içine alan masallar, efsaneler anlatmışlardır. Zamanla aile içine girmeye başlayan, din ve ahlak bilgileri, ilmi halleri, peygamber kıssaları ve gazanmelerini konu alan kitaplar da okunmaya başlamıştır.²⁵

---

¹⁹ Güzel, a.g.e., s.867-869

²⁰ Sancar, a.g.e., s.38

²¹ M. Şevki Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1990, V, s.221.

²² İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.133-137

²³ İsmail Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi: Sosyolojik Bir Değerlendirme*, AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını:369, Ankara 2009, s.113

²⁴ Sancar, a.g.e., s.41

²⁵ Özbilgen, a.g.e., s.454; Aydın, a.g.e., s.223

Osmanlı'da kurumsal anlamda aile dışında ilk eğitim sıbyan mekteplerinde verilmiştir. Bu mektepler her mahalle ve köyde genellikle camilerin yanında yer almışlardır.²⁶ Tanzimat Dönemi'ne kadar kız çocukları da ilk eğitimlerini bu sıbyan mektebi veya mahalle mektebi denen kurumlardan almışlardır.²⁷ Sıbyan okullarının uyması gereken yönetmeliği ve devlet tarafından belirlenmiş bir programı yoktur. Bu okullarda çocuğa İslam dininin kuralları ve Kur'an'ı Kerim öğretilmiştir. Bireysel eğitimin anlayışının geçerli olduğu bu okullarda öğretim sistemi ezbere dayanmaktadır.²⁸ Ayrıca mekteplerin vakfiyelerinde ve İbn-i Haldun'un Mukaddime adlı eserinde de sıbyan mekteplerinin kuruluş amaçlarının ve mekteplerde okutulan derslerin neler olduğuna değinilmiştir. Burada çocuklara namaz kılma usulleri, namazda okunan ayetler ve dualar ezberletilmiş biraz da yazı yazmak öğretilmiştir. Buradaki yazı yazmak bir şeyi yazabilmeyi öğretmek değil kaligrafik şekilde yazabilmektir.²⁹

Sıbyan mektepleri karma olabildiği gibi sadece kız çocuklarının devam ettiği kadın bir hocanın evinde açılan okullar da olabilmektedir.³⁰ Kız ve erkek çocuklar mektebe 5-6 yaşlarında başlamış, 9-10 yaşlarına kadar karma eğitim almışlardır. Bu süreçten sonra erkek çocuklar medreselere devam ederlerken,³¹ sıbyan mekteplerinden sonra kızların eğitimlerine devam etmeleri için bir kurum bulunmamaktadır. Ancak özel hocalardan ders alınarak eğitimleri evde sürdürebilmiştir.³²

Mektepteki öğretmenlerin çoğunlukla erkek olması kız çocukların mahrem fikri nedeniyle okuldan alınmalarına sebep olmuştur. Sıbyan mektebini bitiren kız çocuğunun eğitimine bundan sonra aile içinde devam edilmiştir. Eğitimine evde yeterli bilgiye sahip birisi varsa o devam etmiş, yoksa özel hoca tutularak ileri düzeyde eğitim alması sağlanmıştır. Böylece aile, kız çocuklarının hayatında biricik eğitim kurumu haline gelmiştir. Aile içinde kız çocuğunun üzerine etkili olan kişi annesidir. Anne tarafından kız çocuğuna verilen eğitim onu ilerideki evlilik hayatına hazırlama şeklindedir.³³

---

²⁶ Aydın, a.g.e., s.222

²⁷ Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:1, Ankara 2013, s.85

²⁸ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.57

²⁹ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, C.1-2, İstanbul 1977, s.83-86

³⁰ Erdem, a.g.e., s.85

³¹ Doğan, Osmanlı Ailesinin..., s.377

³² Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Kebikeç*, Sayı 10, 2000, s.224

³³ Aydın, a.g.e., s.222

Kız çocuğu annesinden ev idaresini, çocuk bakımını, dikiş ve nakışı öğrenmiştir.³⁴ Bu durum 1858 tarihine kadar buna benzer şekillerde devam etmiştir. Bu tarihten sonra kızların okutulması işiyle uğraşılmaya başlanmıştır.³⁵ Bu doğrultuda erkek çocuklarda olduğu gibi kız çocuklarına da örgün eğitim veren Ebe Mektebi, Kız Rüşdiyeleri, Kız Sanayi Mektebi, Darülmuaallimat, İstanbul İnas İdadisi ve Darülfünun gibi okullar açılmıştır. Bu olumlu gelişmeler neticesinde kadın toplumsal hayatta görülmeye başlamıştır.³⁶

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar ilköğretim düzeyinde kız çocuklarına yönelik resmi bir düzenleme yapılmamıştır. 1824 yılında çıkarılan ferman ile ilköğretim mecburiyeti kısmi olarak belirlenmiştir. Fakat bu fermanla sıbyan mekteplerine devam zorunluluğunda kız çocuklarından bahsedilmemiştir. 1847 talimatnamesiyle sıbyan mekteplerinin ders programları, öğrenim süreleri, devam zorunlulukları ve disiplin kuralları belirlenmiştir. Bu düzenlemelerin kız ve erkek çocuklar için geçerli olduğu belirtilmiştir. Maarif-i Umumiye Nazırı Abdülatif Suphi Paşa'nın Ocak 1868 de hazırladığı layihada ilk defa kız çocuklarına özel sıbyan mekteplerinin açılmasından bahsedilmiştir.³⁷

Osmanlı Devleti'nde Avrupa etkisinin başladığı 1867 tarihinden itibaren eğitim alanında da değişimlerin olduğu görülmektedir. Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın önderliğinde oluşturulan komisyon devletin eğitim sistemini düzene koyan nizamnameyi hazırlamıştır. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim alanında köklü yeniliklerin yapıldığı görülmektedir.³⁸ Bu düzenleme ile ilköğretim okulları dini eğitim veren yapılar olmaktan çıkarılarak usul-i cedide mekteplerine dönüştürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca kız öğrencilerin eğitimi belli bir düzen içinde ele alınmıştır.³⁹ Nizamnamede İstanbul'da bir Darülmuaallimat (Kız Muallim Mektebi) ile bir Darülfünun ve yine lazım gelen ve münasip olan yerlerde Kız Rüşdiyeleri açılmasına karar verilmiştir.⁴⁰

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda ilk ibtidai mektebi İstanbul Nuruosmaniye Cami külliyesi içinde Numune Mektebi olarak 1872 yılında açılmıştır.⁴¹ Açılan ilk Numune

---

³⁴ Erdem, a.g.e., s.86

³⁵ Doğan, Osmanlı Ailesinin..., s.377

³⁶ Aydın, a.g.e., s. 226; Doğan, "Osmanlı Ailesinin...", s.392

³⁷ Erdem, a.g.e., s.87-91

³⁸ Kodaman, a.g.e., s.60-67

³⁹ Erdem, a.g.e., s.92

⁴⁰ Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930, s.132-133

⁴¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1985.s.43; Ergin, a.g.e., s.467

Mektebi'nden beklenen sonucun alınması ile bu okulların sayısı arttırılmış ve kız çocukları için de bu tarzda okullar açılmaya başlanmıştır. Nitekim 1879-1880 tarihlerinde kız çocuklarının mektep sayısı 3 iken bu sayı 1882-1883 yıllarında 8'e çıkmıştır. Yeni usullere göre açılan bu okullarda kız çocuklarına dikiş, nakış ve kanaviçe gibi el işleri de öğretilmeye başlanmıştır.⁴²

II. Abdülhamid döneminde ilköğretim, Kanun-i Esasi'nin 114. maddesinde "Osmanlı efradının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecatı ve teferruatı nizam-ı mahsus ile tayin kılınacaktır." şeklinde düzenlenmiştir. Bu madde ile ilköğretim mecburi hale getirilmiş ve kız ve erkek çocukların eğitim imkanlarından eşit olarak yararlanabilmeleri hukuken sağlanmıştır.⁴³

II. Meşrutiyet Devri ilköğretim alanındaki problemlerin kendisini iyice hissettirdiği bir dönem olmuştur. Maarif-i Umumiye Nezareti bu problemlerle ilgilenmeye zorlanmıştır. Bu dönemde ilköğretim alanında yaşanan en önemli gelişme 1913 yılında yürürlüğe giren Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati'dir. Rüşdiye okulları bu dönemde ibtidailerle birleştirilmiş, ilköğretim "ibtidaiye" ve "rüşdiye" olmak üzere iki kademeye ayrılmıştır. Yayınlanan bu programla ilköğretim üç kısma ayrılmıştır:

- 1- Devre-i İbtidaiye (Devre-i Ula): 7-8 yaş
- 2- Devre-i Mutavassita: 9-10 yaş
- 3- Devre-i Aliye: 11-12 yaş.⁴⁴

Bu şekilde yapılarak ilköğretimin süresi altı yıla çıkarılmış böylece rüşdiyeler kaldırılmıştır. Yayınlanan bu yasa ile kız çocuklarının eğitiminde de düzenlemeler yapılmıştır. Bir yerleşim yerinde kız çocuklarının sayısı 50'den fazla ise kız ilkokulu açılacağı, olmazsa okulun karma olarak açılması gerektiği belirtilmiştir. Yine bu yasa da ilköğretimde kız çocuklarına yönelik İdare-i Beytiyye ve Dikiş İşleri dersleri konulacağı ayrıca gerekli görülen yerlerde yatılı kız öğretmen okulları açılacağı bildirilmiştir. Karma okullarda kızların eğitimi 4 yıl, kız okullarında bu süre 5 yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁵

---

⁴² Erdem, a.g.e., s.94,95

⁴³ Kodaman, a.g.e., s.67

⁴⁴ Ergin, a.g.e., cilt 2-3, s.1408; Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s.194-203

⁴⁵ Ergün, a.g.e., s.194-203

1913 yılına kadar olan ibtidai ve rüşdiye ilköğretim okulları “Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye” olarak birleştirilmiştir. 1915 yılında yayınlanan Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye Talimatnamesiyle de okutulacak dersler belirlenmiştir.⁴⁶

Tablo 1: 1913-1914 Yıllarında İstanbul’da Bulunan Kız İbtidai Okulları.⁴⁷

Okul Adları	
Sultanahmet	Abdullah Ağa
Hatice Sultan	Pertevniyal
Şeyh-ül Muharrem Ebubekir Paşa	Tavil Piyale Paşa
Hacı Selim Ağa	Kanuni Sultan Süleyman
Rabia Adviyeye Hatun	Ayaspaşa
Kerime Hatun	Topçubaşı Sarı İsmail Ağa
Topçubaşı Emin Ağa	Hacı Beşir Ağa
Cezayirli Ahmet Paşa	Sarı Emine Hanım
Üskübi	Hacı Hüsna Hatun
Hacı Emine Hatun	Altunizade İnas
Ayşe Hatun (Karma)	Şehit Ahmet Paşa (Karma)

II. Mahmud döneminde yönetim ve toplum hayatıyla alakalı tüm konularda büyük reform hareketlerine başlanmıştır. Bu reformların eğitim alanında da yapılması ihmal edilmemiştir. Bu doğrultu da Meclis-i Umur-u Nafia tarafından 1839 tarihinde hazırlanan layihada sıbyan mekteplerinin yetersizliği belirtilerek, bunların düzeltilmesi yoluna gidilmiştir. İslah sırasında sıbyan mekteplerinin devamı ve ikinci kademesi niteliğinde olan sınıf-ı saninin açılmasına karar verilmiştir. Padişahın emri ile bu okulun adı “rüşdiye” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca bu okulun idaresiyle meşgul olmak için Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuştur.⁴⁸

Nezaretin çalışmaları sonucunda 11 Şubat 1839’da ilk rüşdiye okulu olarak kabul edilen “Mekteb-i Maarif-i Adliye” açılmıştır. 1846 tarihinde Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmasıyla rüşdiyelerin geliştirilmesi, çoğaltılması ve yeni sisteme uygun hale getirilmesi konularında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Rüşdiye mektepleri 1869 yılına kadar büyük bir artış göstermiş Tanzimat Dönemi eğitim sisteminin temelini oluşturmuşlardır.⁴⁹

Tanzimat Dönemi’nde eğitim alanındaki en önemli başarılarından biri de kız rüşdiyelerinin açılarak kızlara orta öğretim yolunun açılmış olmasıdır. Kız çocukları bu

⁴⁶ Erdem, a.g.e., s.102

⁴⁷ A.g.e., s.105

⁴⁸ Muammer Demirel, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, Cilt 15, s.44-60; Kodaman, a.g.e., s.91

⁴⁹ Demirel, a.g.e., s.44-60; Kodaman, a.g.e., s.91-93

döneme kadar öğretmenlerin erkek olması nedeniyle 9 yaşından sonra okula gönderilmemiştir.⁵⁰

1858 tarihinde Maarif Nezareti, kızlar için ayrı bir yerde, güvenilir ve yeterliliği olan öğretmenlerin tayin olunması gerektiğini içeren tezkireyi sadarete sunmuştur. Bu tezkirede, Sultan Ahmet ve çevresinde bulunan 26 adet sıbyan mektebinde eğitim alan kız ve erkek çocukların ayrı okullarda okutulması ayrıca Sultan Ahmet'te bulunan Cevri Kalfa Mektebi'nin kızlar öğrencilere yönelik eğitim veren bir kız rüşdiyesine dönüştürülmesi teklif edilmiştir. Böylece ilk defa kızlara yönelik, ilköğretim seviyesinin üstünde eğitim veren rüşdiye mektebinin açılması düşünülmüş ve 15 Kasım 1858 (8 Rebiülahir 1275) tarihinde açılmıştır. Burada dikiş, nakış, aşçılık gibi hanımlara yönelik işlerin daha teknik olarak öğretilmesi düşünülmüştür.⁵¹

Böyle bir okulun açılmasına rağmen aileler kızlarını okulda kadın öğretmen olmaması sebebiyle göndermek istememişlerdir. Kız rüşdiyelerini halka duyurmak ve ailelerin kız çocuklarını bu okula göndermelerini özendirmek amacıyla 1862 tarihli Takvim-i Vakayı gazetesinde bu konular ile ilgili bir yazı yayınlanmıştır. Bu okullara yeterli katılım sağlandıktan sonra 5 Mayıs 1869 tarihinde bazı okullar kız rüşdiyelerine çevrilmiştir.⁵²

Tablo 2: 1869 Yılında Açılan İnas Rüşdiyeleri.⁵³

İnas Rüşdiye Dönüştürülen Okullar	Mektebine	Yeni Açılan İnas Rüşdiyeleri
Valide Sultan Mektebi		Beşiktaş İnas Rüşdiye Mektebi
Süleyman Paşa Mektebi		Üsküdar İnas Rüşdiye Mektebi
Beyhan Sultan Mektebi		Mahmut Paşa'da İnas Rüşdiye Mektebi
İbrahim Sultan Mektebi		Şehzade İnas Rüşdiye Mektebi
Yusuf Paşa Mektebi		Aksaray İnas Rüşdiye Mektebi
Valide Sultan Mektebi		Atpazarı İnas Rüşdiye Mektebi
Hani Hatun Mektebi		Eski Ali Paşa İnas Rüşdiye Mektebi

II. Meşrutiyet Dönemi'ne gelene kadar kız rüşdiye okullarının sayılarında değişimler yaşandığı görülmektedir. 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşından sonra sayılarında düşüş yaşansa bile halk tarafından yapılan girişimlerle sayıları artmaya başlamıştır. 1907-1908

⁵⁰ Cemil Öztürk, *Dünden Bugüne Türkiye'de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul Mart 1998, s.31

⁵¹ Ergin, a.g.e., s.457; Somel, a.g.m., s.225

⁵² Ergin, a.g.e., s.457,458; Somel, a.g.m., s.225

⁵³ Erdem, a.g.e., s.168

eğitim öğretim yılında İstanbul'da 1'i yatılı 14'ü gündüzlü toplam 15 adet kız rüşdiyesi bulunurken bu sayı vilayetlerin genelinde 62 olarak kaydedilmiştir.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde kız ve erkek çocuklarına sanat öğretimine ilk olarak Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından Rumeli'de başlanmıştır. Mithat Paşa bu yolla yetim çocuklara iş bulmayı, memlekette lazım olan küçük sanat ihtiyaçlarını karşılamayı ve orduya lazım olan kumaş ve dikişleri temin etmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla 1865 yılında Rusçuk'ta kızların üretime katkıda bulunmalarını sağlayan Kız İslahhanesini açtırmıştır.⁵⁵ Bu kurum kızlara yönelik teknik ve mesleki eğitim veren okulların temeli olarak kabul edilmektedir. Bu İslahhane mali kaynakların yetersizliği nedeniyle bir süre sonra kapanmıştır.⁵⁶ Hem bu ıslahhanenin kapanması hem de kızlar için açılan Cevri Kalfa Rüşdiye okulunun hedeflerinin, kızlara mesleki eğitim verme amacı taşınması sebebiyle bu rüşdiyenin kızların teknik eğitimini gaye edinmiş ilk, ortaokul olduğunu göstermektedir.⁵⁷

Bu girişimlerin ardından gerçek anlamda mesleki eğitim veren Kız Sanayi Mektebi 1869 yılında açılmıştır. Bu mektep Tophane-i Amire'nin yönetiminde bulunan Yedikule'deki fabrikalarda asker için sargı ve çamaşır dikmek üzere dikimhane niteliğinde açılmıştır. Eski Baruthane binası tamir olunup mektep kabul edilerek ilk defa 50 kız öğrenci buraya kaydedilmiştir. Bu okul 1873 yılında Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır.⁵⁸ Okul zamanla Tunuslu Mahmut b. Ayaz Paşa konağına taşınmış ve daha iyi duruma getirilerek yeniden açılmıştır. Nehari (Gündüzlü) olarak açılan bu okula talebin artması ile Leyli (Yatılı) bölümü de açılmıştır.⁵⁹

Mayıs 1884 yılında yayınlanan Kız Sanayi Mektebi Nizamnamesi ile bu okula kayıt yaptıracak öğrenci sayısı ve ders programı belirlenmiştir.⁶⁰ II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Leyli (Yatılı) ve Nehari (Gündüzlü) Kız Sanayi Mektebi, Dersaadet Nehari (Gündüzlü) Kız Sanayi Mektebi ve Doğancılar İnas Rüşdiyeleri kapatılarak yerine açılan Üsküdar Kız Sanayi Mektebi varlığını sürdürmüştür.⁶¹

---

⁵⁴ Erdem, a.g.e., s.172-174

⁵⁵ Ergin, a.g.e., s.686

⁵⁶ Erdem, a.g.e., s.195

⁵⁷ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s.80d-80e

⁵⁸ Ergin, a.g.e., s.686; Erdem, a.g.e., s.196; Unat, a.g.e., s.80e

⁵⁹ Erdem, a.g.e., s.196

⁶⁰ Ergin, a.g.e., s.688

⁶¹ Erdem, a.g.e., s.196,197

Kız çocuklarını iyi bir ev hanımı olarak yetiştirmek ve çağın gereksinimlerine uygun bir şekilde eğitim verme amacıyla açılan Kız Sanayi Mektepleri ilk yıllarında beklenenin üstünde ilgi görmüştür. Zamanla programları genişletilerek bilgi dersleri artırılmış ve öğrenim süreleri yedi sınıfa yükseltilmiştir. Ayrıca okula ait bir binanın bulunmamasından dolayı zaman zaman başka semtlerdeki konaklarda eğitime devam edilmiştir. 1920 senesinde İstanbul Vilayeti Genel Meclisi bütçe yetersizliğini gerekçe göstererek bu okulların işleyişine son vermiştir. Maarif Nezareti bu durum üzerine bu okulları “İnas Sanayi Sultanisi” adıyla ilkokula dayanan dört yıl eğitim veren birer kız meslek okulu halinde bütçe içerisine dahil ederek devamlılıklarını sağlamıştır. Cumhuriyet Dönemi’ne kadar bu isimlerle varlıkları devam etmiştir. 1927’den sonra Kız Sanat Enstitüleri halini almışlardır.⁶²

Kızların eğitimi sürecinde önemli bir aşama olan kız rüşdiyelerinin açılması yeni bir sorun doğurmuştur. Bu sorun okullarda ders verecek kadın öğretmen bulunmamasıdır. Bu alanda var olan boşluğu doldurmak için Saffet Paşa önderliğinde 1869 tarihinde hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde bu soruna değinilmiştir. Nizamname gerek kızlara ait sıbyan mekteplerine gerekse kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul’da bir Darülmualimat açılmasını öngörmüştür. Bu nizamnameye dayanarak 26 Nisan 1870 tarihinde bayan öğretmen yetiştirmeye yönelik ilk kurum olan Darülmualimat Ayasofya’da açılmıştır. Nizamnameye göre okul sıbyan ve rüşdiye şubelerinden oluşacaktır. Sıbyan bölümü iki yıldan, rüşdiye bölümü üç yıldan oluşmaktadır.⁶³

Okul, ders programlarındaki düzensizliklere rağmen zaman içerisinde gelişim göstermiştir. Bu gelişim programa yeni derslerin eklenmesi, öğretmen kadrolarının kadın ağırlıklı olmaya başlamasıyla olmuştur. Bu gelişimler de yeterli olmayınca 1892 yılında Darülmualimat’ın 6 yıllık ibtidai ve rüşdiye sınıflarına eşit seviyede İhtiyat Kısmı oluşturulmuştur. Darülmualimat’ın eğitim süresi 3 yıl olan “Aliye” kısmı düzenlenmiştir.⁶⁴ 1895 tarihli talimatnamede Darülmualimat ve ona bağlı olarak yeni kurulan İhtiyat Kısmı ile ilgili düzenlemeler yayınlanmıştır. İhtiyat Kısmı rüşdiyelere denk tutulmuş ve buradan mezun olanlar rüşdiyeden mezun olmuş kabul edilmiştir.⁶⁵

---

⁶² A.g.e, s. 197; Faik Reşit Unat, a.g.e., s.80f

⁶³ Öztürk, a.g.m., s.31,32; Erdem, a.g.e., s.283,284; Ergin, a.g.e., s.671,672

⁶⁴ Erdem, a.g.e., s.284,285

⁶⁵ Öztürk, a.g.m., s.34

1910-1911 yıllarında yalnız gündüz eğitim veren Darümuallimat buradan yetişen öğretmenlerin taşraya gitmek istememeleri nedeniyle kapatılmış, Maarif Nezaretinin kontrolünde taşradaki okullarda istihdam edilecek öğretmenler yetiştirmek için Leyli (Yatılı) Darümuallimat açılmıştır. 1913-1914 yıllarında Darümuallimat'ın bünyesinde “Tatbikat Mektebi” açılarak uygulamalı eğitime başlanmıştır.⁶⁶

1915 tarihinde yayınlanan “Darümuallimat Programı” ile okul 4 kısma ayrılmıştır:

- 1- Kısım-1 İbtidai
- 2- Darümuallimat-1 İbtidaiye
- 3- Ana Muallime Mektebi
- 4- Ana Mektebi'dir.

Kısım-1 İbtidai, Darümuallimat-1 İbtidaiye'nin uygulama okulu olup eğitim süresi 5 yıldır. Darümuallimat-1 İbtidaiye de bir hazırlık okulu olup süresi 5 yıldır. Ana Muallime Mektebi'nin eğitim süresi 1 yıldır. Ana Mektebi bunun uygulama okuludur.⁶⁷ Bu mektepte öğretmenlere çocuk terbiyesinin uygulamalı olarak öğretilmesi düşünülmüştür. İlk dönemlerinde beklenen ilgiyi görmeyen okulun basın organlarında yapılan haberler ile öğrenci sayısı arttırılmıştır.⁶⁸

Okul, 1915 yılında yayınlanan “Darümuallimat ve Darümuallimat Nizamnâmesi”ne göre; 1-İbtidai, 2- İhzâri, 3- Âlî sınıflardan oluşacak şekilde yeniden düzenlenerek, Darümuallimat-1 Âlîye adını aldığı ilan edilmiştir.⁶⁹ İbtidai kısmının mezunları ibtidailerde öğretmen, İhzâri kısmın mezunları darümuallimatlarda öğretmen ve müfettiş, Âlî kısmının mezunları ise orta ve yükseköğretim okullarında öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir.⁷⁰ II. Meşrutiyet Dönemi'nde açılan İnas Darülfünununun öğrenci kaynağını bu okullardan yetişen öğrenciler oluşturmuştur.⁷¹ Darümuallimat 1924-1925 yıllarına gelindiğinde İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır.⁷²

---

⁶⁶ Erdem, a.g.e., s.287,288

⁶⁷ Öztürk, a.g.m., s.34

⁶⁸ Erdem, a.g.e., s.289,290

⁶⁹ A.g.e., s.290

⁷⁰ Mustafa Önder, *Türk Eğitim Tarihi*, Sözkese Matbaacılık, Ankara 2011, s.159

⁷¹ İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara Mayıs 2015, s.214

⁷² Önder, a.g.e., s.159

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİRALAY DOKTOR (EVLİYA) HÜSEYİN REMZİ BEY'İN HAYATI

On dokuzuncu yüzyılın belli başlı hekimleri arasında sayılan, Türk mikrobiyoloji tarihinin en önemli isimlerinden biri olarak görülen Hüseyin Remzi Bey çok çeşitli alanlarda eserleri olan, insanlar ve hayvanlar üzerinde değerli çalışmaları bulunan, Osmanlı alimlerinden ve hekimlerinden biridir.⁷³

1.1. Doğumu

Hüseyin Remzi Bey Kasımpaşa'nın Kulaksız Mahallesi'nin Fırın sokağında M. 26 Mart 1839 (H. 10 Muharrem 1255) tarihinde doğmuştur. Dedesi Yurdumoğlu Emir Ali Kastamonu'nun Cide kazasındaki rençberlik mesleğini bırakıp İstanbul'a yerleşmiştir. Babası Emir Mustafa tersanede marangoz olarak çalışmaya başlamıştır.⁷⁴ Yurdumoğlu Emir Mustafa tersanedeki bu işinde günde 13 kuruş almaktadır. İlk çocuğu olan Hüseyin Remzi'den sonra başka çocukları da dünyaya gelmiştir.⁷⁵

1.2. Eğitim Hayatı

Hüseyin Remzi 6 yaşına geldiğinde sene 1845'de mahalle mektebine verilmiştir. Sene 1851'de 12 yaşına geldiğinde Kasımpaşa Rüşdiyesine başlamıştır.⁷⁶ Babasının genç yaşta ölümünden dolayı öğrenim hayatını yoksulluklar içinde sürdürmeye çalışmıştır. 1854 yılında Kumbarahane Kışlasında bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye sınavla girmiştir. Bu tıp fakültesi Galatasaray'da bulunurken Beyoğlu'ndaki büyük yangın sonucu Halıcıoğlu'na taşınmıştır. Tıbbiyenin İdadi kısmı da burada bulunmaktadır. 1854 yılında girdiği sınavla okulun İdadi bölümüne yazılmıştır.⁷⁷ Bu tarihte mektebin İdadi bölümü 4 sınıf, yüksek kısmı 6 sınıf şeklindedir. İdadi bölümünün birinci sınıfı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci

⁷³ Esin Kahya, Songül Boybeyi (Ed.), *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*, Atatürk Yüksek Kurumu (AYK) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 44, Ankara 1997, s.41

⁷⁴ Ekrem Kadri Unat, "Muallim Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey ve Türkçe Tıp Dilimiz", *IV Türk Tıp Kongresi: 18-20 Eylül 1996 İstanbul: Bildiriler* (ss.239), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003; Emre Karacaoğlu, "Doktor Hüseyin Remzi Bey (Ö.1896) Hayatı, Eserleri ve Bilimsel Bir Diyalogu", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 5(2), 2015, s.70, Erişim tarihi: 19 Ağustos 2018, <http://www.dergipark.org.tr/mutfd/issue/43173/523693>

⁷⁵ Süheyl Ünver, *Miralay Doktor (Evliya) Hüseyin Remzi (1839-1896)*, İsmail Akgün Matbaası, 1943, s.5

⁷⁶ Ünver, Miralay Doktor..., s.5; Karacaoğlu, a.g.m., s.70

⁷⁷ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.239; Ünver, Miralay Doktor..., s.6

bölümünde okuyan öğrencilere maaş ve elbise verilmiş ve yatılı eğitim görmüşlerdir. İkinci bölümdeki öğrencilere bir şey verilmemiştir. Hüseyin Remzi Bey okulun ikinci bölümüne alınmış, üç ay mektebe bu şekilde devam etmiştir. Daha sonra birinci bölümde bir yer boşalınca burası için bir yarışma yapılmış ve Hüseyin Remzi Bey yarışmayı kazanarak okulun yatılı öğrencisi olmuştur. Aylık 20 kuruş da maaş almaya başlamıştır.⁷⁸

Osmanlı'da tıp eğitiminin Fransızca yapılması memleketin doktor ve eczacı ihtiyacını karşılayamadığından Türkçe eğitim vermenin önemi üzerinde durulmuştur. Türkçe tıp eğitimine geçilmesi için çalışmalar yapılmış, 1857 yılında Mümtaz Sınıf adıyla özel bir kadro oluşturulmuştur.⁷⁹ Hüseyin Remzi Bey bu mümtaz sınıfına kabul edilmiştir. Sınıfın önemi gelecekte açılacak olan Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin çekirdeğini oluşturmasıdır. Bu sınıfta tıp dilinin Türkçeleşmesi konusunda çalışmalar yapılmış ve ileride açılacak cemiyetin temelleri atılmıştır.⁸⁰

Tıbbiye Nezaretine getirilen Hoca Salih Efendi'nin yaptığı müracaat ile bu cemiyet Sultan Abdülaziz'in İradesine sunulmuştur. Böylelikle Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de 1866 yılında "Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye" resmen kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları arasında Hüseyin Remzi Bey de yer almıştır. Cemiyet sivil hizmetler vermek için doktor yetiştirme, Türkçe tıp kitapları basma ve Türkçe tıp eğitimi verme gibi amaçları benimsemiştir.⁸¹

Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye Türkçe tıp kitaplarının telif ve tercüme konusunda çalışmalarını sürdürürken diğer taraftan da Türkçe eğitime geçiş için hazırlıklar yapmıştır. Bu hususta Türkçe eğitim verilmesi için 1866'da Mekteb-i Tıbbiye içerisinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye adıyla sivil bir mektep açılarak ayrı bir sınıf halinde 1867'de Türkçe eğitime başlanmıştır.⁸²

---

⁷⁸ Ekrem Kadri Unat , a.g.m., s.239,240; Ünver, Miralay Doktor..., s.6

⁷⁹ Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi (Tarihten Önceki Zamandan İslam Tababetine ve İslam Tababetinden 20. Asra Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943, s.180; Ekrem Kadri Unat, Mustafa Samastı, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi)1867-1909*, İstanbul Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, İstanbul 1990, s.1-5

⁸⁰ Ekrem Kadri Unat, Samastı, a.g.e., s.1-5

⁸¹ Ünver, *Tıp Tarihi...*, s.180; Ekrem Kadri Unat, Samastı, a.g.e., s.1-5

⁸² Ekrem Kadri Unat, Samastı, a.g.e., s.8

1.3. Mesleki Hayatı

Hüseyin Remzi Bey 1865 yılında 27 yaşında Tıbbiye-i Şahane'den doktor olarak mezun olmuştur.⁸³ 1866'da kolağası rütbesiyle Manastırdaki 3. Ordu'ya atanarak burada hekimlik görevine başlamıştır. İki yıl burada hizmet ettikten sonra İstanbul'a dönmüş, buradan önemli devlet adamlarından biri olan Afif Bey'in tedavisi için Viyana yakınlarındaki Darmstad'ta bulunan Rayhştat (Reischtat) köyüne gönderilmiştir. Bu görevi sırasında ilk defa Avrupa'da bulunmuş ve Avrupa ile temasa geçmiştir.⁸⁴ Bu görevi dönüşü sonrasında Bahriye Teşkilatı'nda hekim olarak görevlendirilmiştir. Beş seneden fazla bu görevde bulunmuş, bu esnada Akdeniz adalarını dolaşma fırsatı bulmuştur. Bu görevini tamamlamasıyla rütbesi binbaşılığa yükseltilmiştir.⁸⁵

1873'te Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye öğretmen yardımcısı olmuş, yapılan yarışma sonrasında mevalid-i selase öğretmen yardımcılığına ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de fizyoloji öğretmenliğine atanmıştır.⁸⁶ Bu görevleri sırasında Dr. Macarlı Abdullah Bey'e vekalet etmiştir. Öğretim hayatına bu kürsüde başlamış ve 1874'de Dr. Macarlı Abdullah Bey'in ölümünde sonra İlm-i Hayvanat (zooloji) dersi öğretmenliğine getirilmiştir.⁸⁷ 1876 yılında hıfzıssıhha dersi hocalığı yapmış, Darüşşafaka'da gönüllü olarak İlm-i Hayvanat (zooloji) dersi vermiştir.⁸⁸

Doksan Üç Harbi esnasında okulların kapatılması ile gönüllü olarak Rumeli'deki Niş fırkasına katılmak istemiş, oradaki hekimlere yardımcı olmak için son sınıf öğrencileri ile birlikte Dr. Hüseyin Remzi Bey binbaşı rütbesiyle Niş'e gitmiştir. Burada altı ay bulunduktan sonra İstanbul'a dönmüş ve kaymakamlık görevine yükseltilmiştir. Bu esnada yine Muhacir Hastanesi'nin başhekimliğini de fahri olarak yürütmüştür.⁸⁹

1878 senesinde Mektebi Mülkiye'de "İlm-i Hayvanat" dersinin muallimliğine atanmış ayrıca ahlak dersi de vermiştir. 1879'da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'deki hıfzıssıhha muallimliği görevinden ayrılmış, bu okulda zooloji muallimi olmuştur.⁹⁰

⁸³ Ünver, Miralay Doktor..., s.6; "Doktor Hüseyin Remzi", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1971, XIX, s.425

⁸⁴ Ünver, Miralay Doktor..., s.7; Karacaoğlu, a.g.m., s.70; Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.240

⁸⁵ Ünver, Miralay Doktor..., s.7

⁸⁶ Karacaoğlu, a.g.m., s.70; Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.240

⁸⁷ Karacaoğlu, a.g.m., s.70; Ünver, Miralay Doktor..., s.7

⁸⁸ Karacaoğlu, a.g.m., s.70

⁸⁹ Karacaoğlu, a.g.m., s.70; Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.240

⁹⁰ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.240

II. Abdülhamid döneminde batıda sağlık alanında yaşanan gelişmeler takip edilmektedir. Bu süreçte Pasteur'un kuduz aşısını bulmasıyla 1886 yılında padişahın iradesiyle Hüseyin Remzi Bey'in ve Zoeros Paşa'nın içinde bulunduğu komisyon Paris'e Pasteur Enstitüsü'ne gönderilmiştir. O dönemlerde yeni keşfedilen kuduz aşısını ve mikrobiyoloji alanındaki yenilikleri görerek Paris'de araştırma ve inceleme yapma fırsatı elde etmiştir. Hüseyin Remzi Bey Fransa'da öğrendiklerini ülkesine döndüğünde yaptığı yayınlarla meslektaşlarına aktarmaya çalışmıştır. Bu tatbikatlarla zoolojiden tıp zoolojisi ve parazitolojiye geçişi sağlamıştır.⁹¹

Dr. Hüseyin Remzi Bey 1887 yılında miralay rütbesine yükselmiştir. Aynı sene içinde Mülkiye Baytar Mektebi'nin kurulmasını sağlamak amacıyla oluşturulan komisyonda görev almıştır. 1889 yılında Mülkiye Baytar Mektebi açılınca burada ilk zooloji (ilm- hayvanat) hocası olarak görev yapmıştır.⁹²

Dr. Hüseyin Remzi Bey'in aşı konusundaki tecrübelerine güvenilerek 1890 yılında kolera hastalığını incelemesi için Halep'e gönderilmiştir. Burada ve daha önce gittiği Paris'de yaptığı incelemeler sonucunda aşı üretimi konusunda bir layiha kaleme alarak Tıbbiye Nezaretine vermiştir. Bu konu Meclis-i Tıbbiye'de konuşulmuş ve yapılan görüşmelerden sonra 1892 yılında diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı'da da Telkikhâne (Aşı Evi) açılmasına karar verilmiştir. Karar neticesinde çiçek aşısı üretmek ve gerekli yerlere gönderilmesi için bir layiha hazırlamış ve böylece resmi olarak Telkikhâne-i Şahane'nin başına getirilmiştir. 1896'da vefatına kadar bu müessesenin başında aşı enspektörlüğü vazifesini de ifa ederek çalışmalarını sürdürmüştür.⁹³

1.4. Vefatı

Dr. Hüseyin Remzi Bey gördüğü bir rüya üzerine Beşiktaş'daki Yahya Efendi Türbedarı Mehmet Nuri Şemsettin Efendi'ye bağlılığını bildirmiştir. Kasımpaşa'da bulunan Nakşibendi Turabi Tekkesi'nde akrabası olan Şeyh Behçet Efendi'nin yanında misafir bulunurken hastalanmış, 57 yaşında nedeni bilinmeyen bir hastalık sonucunda M.18 Aralık

---

⁹¹ Çetin Aykurt, Filiz Aykurt, "II. Abdülhamit'in Pasteur Enstitüsü ile Münasebetleri", Editörler: Yüksel Topaloğlu, Barış B. Acar, Ayşenur Özdemir, Seda Çetin, *Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu 21-23 Ekim 2015- Edirne: Bildiriler*, (s. 482), Takya Üniversitesi Yayın No: 178, Edirne 2015; Karacaoğlu, a.g.m., s.70; Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s. 240,241

⁹² Aykurt, a.g.m., s.484; Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.240,241

⁹³ Ünver, Miralay Doktor..., s.7-8; Karacaoğlu, a.g.m., s.70

1896 (H. 13 Recep 1314) tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi Kasımpaşa'daki Turabi Dergâhı Haziresi'ne defnedilmiştir.⁹⁴

Vefatından sonra yaşamı, eserleri, yaptığı çalışmalar ve ölümü üzerine; Saadet (No. 3824), İkdâm (No. 871), Hanımlara Mahsus Gazete (No.92), Çocuklara Mahsus Gazete (No.32), Servet-i Fünun (No.302) ve Revue Medicopharmaceutique (No.12,1896) gibi yayın kuruluşlarında haberleri yayınlanmıştır.⁹⁵

1.5. Eserleri

Hüseyin Remzi Bey, eğitimini tıp üzerine yapmış olsa da önceliği, tıbbi çalışmalar yapmaktan çok, halkı çeşitli konularda aydınlatmak olmuştur. Tıp alanın da yaptığı çalışmalarda herkesin anlayabileceği bir dil kullanmış, eserlerini kısa kitaplar şeklinde kaleme almıştır. Eserleri arasında hayvan alemi ile ilgili olanların yanında halk sağlığını ele aldığı kitaplar da vardır. Kitaplarının çoğu okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.

Hüseyin Remzi Bey, eserlerini kaleme alırken kullandığı dile çok dikkat ettiği görülmektedir. Halk sağlığını konu alan eserler de kaleme aldığı için hitap ettiği kitleyi dikkate alarak fevkalade basit, anlaşılır bir dille yazmayı tercih etmiştir. Eserlerinde kullandığı dil basit olmasına rağmen akıcı ve güzel bir Türkçe ile yazılmıştır.⁹⁶

Hüseyin Remzi Bey'in bir bölümü öldükten sonra yayınlanan, bir bölümü basılmamış, tercüme ve telif şeklinde olmak üzere toplam 58 adet kitabının olduğu bilinmektedir. Eserlerinden 38'i Hüseyin Remzi Bey hayattayken basılmıştır. Duelux'dan çevirdiği *İhtimar* adlı eseri Saadet Gazetesi'nde tefrika edilerek yayınlanmıştır. Ölümünden sonra oğlu Nureddin Remzi Bey tarafından bastırılan eserleri de olmuştur. Oğlu bu eserleri babasının Metrukât-ı Kalemîyesi olarak yayınlamıştır.⁹⁷

Hüseyin Remzi Bey'in farklı konularda kaleme aldığı eserler konu ve amaçları bakımından birkaç başlık altında sunulabilir.

---

⁹⁴ Ünver, Miralay Doktor..., s.10; Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.241

⁹⁵ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.241

⁹⁶ Kahya, a.g.e., s.42

⁹⁷ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.242,243

1.5.1. Yüksek Öğretim İçin Zooloji, Tıp Zoolojisi ve Parazitoloji Ders Kitapları⁹⁸

1.5.1.1. İlm-i Hayvanat

Richard'dan çevirisi yapılan bu kitap 608 sayfadır. Batı dillerinden dilimize çevirisi yapılmış ilk büyük zooloji kitabı olup H.1290 yılında basılmıştır. Bu eser için Hüseyin Remzi Bey'e 4. Dereceden Mecid Nişanı ve 150 lira para ödülü verilmiştir.

1.5.1.2. İlm-i Hayvanat (Tarih-i Tabii-yi Tıbbi Kısım-ı Evvel)

Bu eser Bouquillon tarafından yazılmıştır. Çevirisi M.1893 senesinde Sultan Abdülaziz döneminde basılmıştır. Hüseyin Remzi Bey yaptığı bu çeviriye Georges Cuvier, A. Moquin, Tandon ve C. Davaine gibi isimlerin çalışmalarından eklentiler yapmıştır. 545 sayfadan oluşan bu kitabın 32 sayfalık mukaddime bölümünde hayvanlar biliminin tarihçesi bulunmaktadır. Bu eser için Hüseyin Remzi Bey'e 3. Rütbeden Mecid Nişanı ve 100 lira ödül verilmiştir.

1.5.1.3. Defa-i Saniye

Bouquillon'dan tercüme edilmiştir. H.1305 senesinde İlm-i Hayvanat (Tarih-i Tabii-yi Tıbbi Kısım-ı Evvel) kitabının ilaveli olarak yapılan ikinci baskısıdır. Hüseyin Remzi Bey'e bu çalışması için 60 lira para ödülü verilmiştir.

1.5.1.4. Zootekni (İlm-i Hayvanatın Çiftliklere Tatbiki)

Mülkiye Mektebi'nin 3. senesinde okutulmak üzere İlm-i Hayvanatın Çiftliklere Tatbiki adlı dersin kaynak kitabı olarak yazılmış ders kitabıdır. 695 sayfa olup H.1305 senesinde basılmıştır.

1.5.1.5. Dürus-u İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye

Öğrencilere yeni buluşları öğretmek için hazırlanmış ders kitabıdır. H.1305 senesinde basılmıştır.

1.5.1.6. İlm-i Hayvanat-ı Tıbbiye

Bu kitap Hüseyin Remzi Bey'in H.1310 senesinde verdiği derslerin Üsküdarlı Tevfik Efendi isimli öğrencinin derste tuttuğu notların Muallim Muavini Kolağası Hulusi Hüseyin Bey'in incelemesinden sonra ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin onayı ile H.1311 senesinde basılmıştır. Kitabın giriş bölümünde Dr. Hulusi Hüseyin Bey'in kaleme aldığı

⁹⁸ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.243,244; Karacaoğlu, a.g.m., s.70,71

bölümde, hocası Dr. Hüseyin Remzi Bey'in Paris dönüşü getirmiş olduğu bilgiler ışığında artık parazitolojinin de bir ders olarak okutulmaya başlandığı bildirilmiştir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm genel zooloji (hayvanatın ahval-i umumiyesi), ikinci bölüm omurgasız hayvanlar ve parazitoloji (gayri fikariye ve tüfeylat-ı hayvaniye), üçüncü kısım omurgalı hayvanlar ve memeliler (hayvanat-ı fikariye ve sediyeye) başlıklarından oluşmaktadır.

1.5.2. Orta Öğretim İçin Doğa Bilimleri Kitapları⁹⁹

(Bu kitapların bazıları Darüşşafaka için yazılmış ve oraya bağışlanmıştır.)

1.5.2.1. Mebadi-i Mevalid-i Selase

Darüşşafaka'nın 4.sınıflarına okutulmak için hazırlanmış ve H.1293 senesinde basılmıştır. Madenler, bitkiler ve hayvanlar bölümlerinden oluşmuştur.

1.5.2.2. Mebadi-i Mevalid-i Selase

Darüşşafaka'nın 4. Sınıflarına okutulmak için hazırlanan ilk kitabın ikinci baskısıdır. Darüşşafaka'nın 5. sınıflarına okutulmak üzere H.1294 senesinde basılmıştır. Eser 3 ciltten oluşmaktadır. Bu baskı H.1295 senesinde tekrar basılmıştır.

1.5.2.3. Tarih-i Tabii

Darüşşafaka'nın 6. sınıflarına okutulmak için hazırlanmış ve H.1295 senesinde 3 cilt olarak basılmıştır.

1.5.2.4. Hayvanların Teşrih ve Fizyolojisi

Darüşşafaka'nın 6.sınıflarına okutulmak için hazırlanmış ve H.1302 senesinde basılmıştır.

1.5.2.5. Muhtasar Tarih-i Tabii

H.1305 senesinde basılmıştır. Üç bölüm ve 210 sayfadan oluşan eser Darüşşafaka'da basılmıştır.

---

⁹⁹ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.243,244; Karacaoğlu, a.g.m., s.71

1.5.2.6. Tarih-i Tabii

H.1308 senesinde İdadi Mektepleri için basılmıştır. Hayvanlar, bitkiler ve madenler başlıkları şeklinde yazılmıştır. Resimli şekilde hazırlanan eserin içerisinde 300'e yakın resim bulunmaktadır.

1.5.3. Mikrobiyolojiyle İlgili Kitaplar¹⁰⁰

1.5.3.1. Mikrop (Emraz-ı Sâriye ve Şarboniyenin Risail-i Sirayeti ve Usul-u Telkihiyesi)

İlk Türkçe Mikrobiyoloji kitabıdır. 106 sayfalık bu eser H.1304 senesinde basılmıştır. Kitap Hüseyin Remzi Bey'in Pasteur ve Chamberland'ın bir eserinin Fransızcadan dilimize çevirisidir. Bu çeviri Dr. Hüseyin Remzi Bey ve Baytar Hüseyin Hüsnü Bey tarafından Paris gezisi sonrası kaleme alınmıştır. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin onayıyla basılan eser mikrop ve şarbon hastalığının istatistiki bilgilerinin yanında yazarların Paris gezisi sırasında edindikleri gözlemlerini de içermektedir.

1.5.3.2. Kuduz İlleti ve Tedavisi

Eser H.1306 tarihinde basılmıştır. Kitap Hüseyin Remzi Bey'in Paris'de Pasteur Enstitüsü'nde tuttuğu notların geliştirilmesi ile oluşturulmuştur. Kitapta kuduz hastalığı, mikroplar, aşılama ve tedavi usulleri ve yeni yapılan Ameliyathane-i Telkihiye hakkında geniş bilgiler yer almaktadır.

1.5.3.3. Telkih-i Hayvani Usul-u Amelisi

Vaillard'ın hayvanlar üzerinde çiçek aşısı üretimi hakkında yazdığı eserin çevirisidir. İlk olarak Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayımlanmış olup daha sonra Telkihane'de aşıcıların yararlanabilmesi için H.1308 senesinde bir kılavuz eser olarak bastırılmıştır.

1.5.3.4. Aşı Dersi

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye son sınıfında okuyan öğrencilerin H.1309 senesinde verilen aşı derslerinin notlarından oluşturulmuştur. Saadet gazetesinde yayımlandıktan sonra H.1311 senesinde kitap olarak basılmıştır.

1.5.3.5. Ameli ve Nazari Aşı Dersi

90 sayfalık bir kitap olup H.1312 senesinde bastırılmıştır.

---

¹⁰⁰ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.244,245; Karacaoğlu, a.g.m., s.71,72

1.5.3.6. İhtimar

Mikroplar ve mikropların neden olduğu hastalıkları konu almaktadır. Emile Duclaux'nın kitabından yararlanılarak hazırlanmıştır. Saadet gazetesinde birkaç ay yayımlanmıştır.

1.5.4. Hıfzıssıhha (Hijyen) Kitapları¹⁰¹

1.5.4.1. Risale-i İhtisar-ı Fevaid

Dr. Hüseyin Remzi Bey bu eseri H.1282 senesinde henüz son sınıf öğrencisiyken kaleme almaya başlamış, H.1286 senesinde İntibah gemisi doktoru iken bastırmıştır. Bu eser eski harflerle yazılı çocuk bakımını anlatan ilk kitaplar içerisinde yer almaktadır. Bu kitap için Dr. Hüseyin Remzi Bey'e beşinci rütbeden Mecid Nişanı verilmiştir. Kitap 2 bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm 0-12 yaş aralığını, ikinci bölüm 12 yaş ve gençlik dönemini kapsamaktadır.

1.5.4.2. Hıfzıssıhhat-ı Askeri

Fransız Marrache ve Garré adlı yazarların kitabının çevirisidir. Harbiye Mektebi'nde ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da ders kitabı olarak okutulmuştur. H.1293 senesinde basılmıştır. Bu kitap için Dr. Hüseyin Remzi Bey'e Mecid Nişanı ve 100 lira para ödülü verilmiştir.

1.5.4.3. Mebadi-i Hıfzıssıhhadan Ömür ve Afiyet-i Beşer

Tıp hocası Richardson'un eserinin Fransızca tercümesinin dilimize çevirisidir. Eser 158 sayfa olup, H.1303 senesinde basılmıştır.

1.5.4.4. Hıfzıssıhhat-ı Şubban

Rüşdiye Mektebi'nin son sınıfında okutulmak üzere H.1306 senesinde basılmıştır.

1.5.4.5. Hıfzıssıhhat-ı Askeri Dersleri

Bu eser hazırlanırken Avrupa'daki harbiye okullarında okutulan hijyen ve tıp bilgileri dikkate alınmıştır. Tercümanı-ı Hakikat gazetesinde yayımlandıktan sonra H.1308 senesinde kitap olarak basılmıştır.

---

¹⁰¹ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.245,246; Karacaoğlu, a.g.m., s.72

1.5.4.6. Aile Hıfzıssıhhası

Aile içerisinde sağlıklı yaşama dair yapılması gerekenleri konu alan kitap 208 sayfadan oluşmaktadır. Dr. Hüseyin Remzi Bey'in ölümünden sonra H.1314 - H.1318 senelerinde olmak üzere iki kez basılmıştır.

1.5.4.7. Validelere Yadigâr

Kız çocuklarına yönelik yazılmış 240 sayfalık hijyen kitabıdır. H.1318- H.1320 senelerinde basılmıştır.

1.5.5. Evlilikle İlgili Kitaplar¹⁰²

1.5.5.1. Hıfzıssıhhat-ı Müteehhilin

Sade bir dille yazılmış olan bu kitapta bekarlık ve evlilikle alakalı konular anlatılmıştır. Kitabın birinci bölümü erkeklik ve kadınlık organlarının anatomi ve fizyolojisi, ikinci bölümü bu organlarda görülen hastalıklar ve üçüncü bölümü evlilik, çocuk düşürmek, gebelik ve lohusalık esnasında uyulması gerekenler konularından oluşmaktadır. Kitap H.1309, H.1317, H.1321 ve H.1327 senelerinde basılmıştır.

1.5.5.2. Sağdıç-Rehber-i İzdivaç

Dr. Hüseyin Remzi Bey'in ölümünden sonra H.1315 ve H.1317 senelerinde basılmıştır. Kitabın içerisinde M. Nuri Şeyda Bey'in Dr. Hüseyin Remzi Bey'in hayatını konu alan bir bölüm yer almaktadır. Ayrıca kitabın ilk sayfalarında yazarın çekilmiş birkaç fotoğrafı bulunmaktadır. Kitapta nikah, aşk ve izdivaç, akraba arasında evlenmenin zararları gibi konular anlatılmıştır.

1.5.6. Doğum Bilgisiyle İlgili Kitap¹⁰³

1.5.6.1. Fenn-i Valide

Bu kitap Türkçe tıp eğitimine geçildiği yıllarda Dr. Hüseyin Remzi Bey ve arkadaşları İbrahim Lütfü, Ahmet Hilmi ve Hüseyin Sabri Beylerle yaptıkları ortak tercüme eseridir. Scanzoni'den yapılan tercüme H.1296 senesinde basılmıştır.

---

¹⁰² Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.246,247; Karacaoğlu, a.g.m., s.72,73

¹⁰³ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.247; Karacaoğlu, a.g.m., s.72

1.5.7. Veteriner Hekimlikle İlgili Kitaplar¹⁰⁴

1.5.7.1. Keçilerin Emraz-ı Terbiyesi

Kitapta hayvanların sağlıklı yaşamaları, hastalandıklarında alınacak önlemler ve ürünlerinden en iyi şekilde nasıl yararlanılacağı anlatılmıştır. Veteriner Vahit Bey'le birlikte Türkçeye çevrilen 245 sayfalık bu eser H.1294 senesinde basılmıştır.

1.5.7.2. Rehnüma-i Teftiş-i Lühum

Kitap veterinerlerle birlikte genel sağlıkla alakalı görevlerde çalışan kişilerin çeşitli etleri ne şekilde muayene edeceklerini gösteren kılavuz bir eser olarak basılmıştır. Veteriner Hüseyin Hüsnü Bey'le birlikte tercüme edilmiştir. 93 sayfalık bu eser H.1304 senesinde basılmıştır.

1.5.8. Tıp Tarihiyle İlgili Kitaplar¹⁰⁵

1.5.8.1. Tarih-i Tıp

Genel tıp tarihi alanında 4 cilt şeklinde yazılması düşünülen eserin birinci cildir. Dr. Hüseyin Remzi Bey Cild-i Evvel'i hazırlarken çoğunlukla Pierre Victor Renouard'ın bu alanda yazdığı kitabından istifade etmiştir. Bu ciltte Eski Mısır ve Yunan medeniyetlerindeki hekimlik anlatılmıştır. Kitap 19 sayfalık giriş ve fihrist kısmına sahiptir. Eser H.1304 senesinde basılmıştır.

1.5.8.2. Terakkiyat-ı Tıbbiye

Hipokrat'tan itibaren tıpta yaşanan yeniliklerin dönemlerini içeren ve eskilerin de bu bilgileri kaleme almaları dolayısıyla elde bulunabildiğini anlatan bir makaledir. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'de okunmuş ve H.1308 senesinde bastırılmıştır.

1.5.9. İslam Diniyle İlgili Kitaplar¹⁰⁶

1.5.9.1. Tıbb-ı Nebevi

Kitap kendi alanında dilimizde yazılmış ilk eserdir. Kitapta Dr. Hüseyin Remzi Bey kendinden önce bu alanda yazılmış kitapları da inceleyerek sağlık ve tababet konularında 42 adet hadisi kendi bilgi birikimiyle yorumlamıştır. Kitap H.1308, H.1324 ve H.1328 senelerinde basılmıştır.

---

¹⁰⁴ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.247; Karacaoğlu, a.g.m., s.73

¹⁰⁵ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.247; Karacaoğlu, a.g.m., s.73

¹⁰⁶ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.248; Karacaoğlu, a.g.m., s.73

1.5.9.2. Rehber-i Hakikat ve Zeria Kemal fi Tercüme-i Mal

Dr. Hüseyin Remzi Bey'in tasavvufla ilgili kaleme aldığı diğer iki eseridir. Bu eserler basılamamıştır.

1.5.10. Ahlak ve Terbiye Kitapları¹⁰⁷

1.5.10.1.Hoca Hanım veya Hanım Kızlara Dürus-u Ahlak

Bu kitap Dr. Hüseyin Remzi Bey'in ölümünden sonra basılan Metrukât-ı Kalemiye serisinin ilk kitabıdır. Kadınlara Mahsus Gazete'de yayımlandıktan sonra H.1316 senesinde basılmıştır. Kitap 183 sayfadan oluşmaktadır.

1.5.10.2.Ahlak Dersleri

Bu kitap Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'de gösterilen derslerin basılı notlarıdır. H.1308 senesinde basılmıştır.

1.5.10.3.Ahlak-ı Hamidi

Kitap II. Abdülhamid'in adına yazılmış bir ahlak kitabıdır. H.1310 senesinde 156 sayfa olarak basılmıştır.

1.5.10.4.Bir Farenin Seyahati

Dr. Hüseyin Remzi Bey'in ölümünden sonra basılan Metrukât-ı Kalemiye serisinin dördüncü kitabıdır. Bir farenin İngiltere'den Rusya'ya kadar yaptığı kara ve deniz yolu seyahatini konu alan güldürücü, düşündürücü ve öğretici bir ahlak kitabıdır. H.1316 senesinde basılmıştır.

1.5.10.5.Müntahabat-ı Hüseyin Remzi'den

Kitap Dr. Hüseyin Remzi Bey'in ölümünden sonra basılan Metrukât-ı Kalemiye serisinin üçüncü kitabıdır. Kitap 2 ayrı bölüm olarak değişik zamanlarda yayımlanmıştır. 1) Hayat, Memat, Aşk, İzdivaç H.1315 senesinde; 2) Vesile-i İntibah H.1318 senesinde basılmıştır.

---

¹⁰⁷ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.248; Karacaoğlu, a.g.m., s.73

1.5.10.6.Kızlara Mahsus Kıraat Kitabı

Kızlara okuma alışkanlığı kazandırmak ve ahlaken de olgunlaşmalarını sağlamak üzere kaleme alınmıştır. Birinci sene ve ikinci sene olmak üzere iki yazımı mevcuttur. Birinci senenin basımı yapılmıştır.

1.5.10.7.Mir'âtü'l-Beyt veya Hanımlara Yadigâr

Bu kitapta ev idaresi, ev hijyeni ve sağlıklı yaşam konuları ele alınmıştır. Kitap konularına göre 3 bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde aile bireylerinin birlikte yaşarken nelere dikkat edecekleri, ikinci bölümde ev ve elişlerinin nasıl yapılacağı, üçüncü bölümde ise ev içinde sağlıklı yaşam, hasta bakımı, ilkyardım ve ilkyardım yapılırken dikkat edilmesi gerekenler ile gerekli ilaçlar ve bunların nasıl kullanılacağı yazılmıştır.

1.5.11. Dr. Hüseyin Remzi Bey'in Yayınlanamayan Eserleri¹⁰⁸

Hamsin Cüderi

Aşı Kütüğü

Tababet-i Arap (Tarih-i Tıp Cilt 2)

Tufeylat-ı Hayvaniye

Tedrisat-ı Fenniye

Kızlara Mahsus Kıraat Kitabı- İkinci sene

Fenn-i Mikrobi-i Cerrahi

Adabü'l Hamam

Emraz-ı Nisa

Rehber-i Hakikat

Zeria-i Kemal fi Tercüme-i Hal

Müsamer-i Hüseyin Remzi

Dürer-i Esdaf

Tedavi-i Biddelk

İlm-i Mevalid

Aşı Ameliyatı

Hayvanatın Suret-i İstihzarı

Kızlara Mahsus Hıfz-üs-Sihha

---

¹⁰⁸ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s.243-249; Ünver, Miralay Doktor..., s.13,14

1.5.12. Metrukât-ı Kalemîye Serisi¹⁰⁹

Dr. Hüseyin Remzi Bey'in ölümünden sonra oğlu Nurettin Remzi Bey tarafından babasının Metrukât-ı Kalemîye Serisi olarak aşağıdaki eserleri yayımlanmıştır. Bunlar basım sırasıyla şunlardır:

Hoca Hanım

Sağdıç- Rehber-i İzdivaç

Müntahabat-ı Hüseyin Remzi

Bir Farenin Seyahati

Hıfz-üs-Sıhhat-i Mütehhilin

Aile Hıfz-üs-Sıhhası

Validelere Yadigâr

---

¹⁰⁹ Ekrem Kadri Unat, a.g.m., s. 248; Karacaoğlu, a.g.m., s.71,72

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI EĞİTİM KURUMLARINDA OKUTULAN DERSLER VE DERSLERİN İÇERİKLERİ

2.1. SIBYAN/İBTİDAİ MEKTEPLERİN DERS PROGRAMI

Osmanlı Devleti'nde ilköğretim düzeyindeki okullara “sıbyan mektepleri” denilmiştir. Bu okullar her mahallede ve çoğunlukla taş bina olarak inşa edildikleri için “mahalle mektepleri” veya “taş mektep” diye de anılmışlardır. Bu okullarda çocuklara temel İslami bilgiler, yazı ve basit hesap işlemleri öğretilmiştir. Bu ilköğretim sistemi 19. yy. da büyük değişimler geçirmiştir. 1824 tarihinde II. Mahmut yayınladığı fermanla ilköğretimi zorunlu hale getirmiştir. 1857 yılında “Eğitim Bakanlığı (Maarif-i Umumiye Nezareti)” kurulmuş, bakanlığın yaptığı çalışmalar sonucunda Eğitim Bakanı Saffet Paşa'nın liderliğinde 1 Eylül 1869 tarihinde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanmıştır.¹¹⁰

1913 tarihli yasanın kabulüne kadar eğitim ve öğretimin esasları 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre düzenlenmiştir. Nizamnameye göre gösterilecek dersler şunlardır: Elifba, Kuran-ı Kerim, Tecvid, Müteallik Resail, İlm-i Hal, Yazı Talimi, Muhtasar Fenn-i Hesap, Muhtasar Tarih-i Osmani, Coğrafya, Ma'lumat-ı Nafia-yı Cami' Risale.¹¹¹

1913 tarihinde yayınlanan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati ile ilköğretimin altı yıla çıkarılması sonucunda rüşdiyeler, ibtidailerle birleşerek “Mekatib-i İbtidaiye” adı altında bir ilköğretim halini almıştır. Bu kanuna göre ibtidai okullar her bölümü iki yıl olmak üzere üç döneme ayrılmıştır.¹¹²

---

¹¹⁰ Zülfü Demirtaş, “Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 2007, s.174-178

¹¹¹ Erdem, a.g.e., s.144

¹¹² A.g.e., s.191; Arzu M. Nurdoğan, *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016, s.123

Tablo 3: 1915 Yılı Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye Talimatnamesine Göre Okutulacak Dersler.¹¹³

Öğleden Önce Okutulacak Dersler	Öğleden Sonra Okutulacak Dersler
Kuran-ı Kerim Malumat- Diniye Muhasebat-ı Ahlakiye ¹¹⁴ Türkçe, Kıraat, Sarf u Nahiv Tarih Coğrafya Hesap ve Hendese Eşya Dersleri	El İşleri (Kız Çocuklara Dikiş ve Nakış) Ziraat (Erkek Çocuklara) Yazı Resim (Gına) Türkçe (İmla ve İnşa) Terbiye-i Bedeniye

Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye Talimatnamesi ile ilköğretimde eğitimin nasıl yapılması gerektiği düzenlenmiştir. Eğitim Maarif Nezareti'nin denetiminde ve düzenlenen resmi müfredata uygun şekilde yapılmıştır. Talimatname ile İbtidai okullarında uygulanacak öğretim süresi, öğretim yılı içinde yapılacak tatiller, bu süre içinde yapılacak sınavlar ve süreleri ve öğretim süresinin 42 hafta olacağı belirlenmiştir.¹¹⁵

Tablo 4: Altı Dershaneli ve Öğretmenli Kız İbtidaisinde Okutulan Dersler (1913).¹¹⁶

Dersler	
Elifba ve Ecza-yı Şerife	Hesap
Kuran-ı Kerim ve Ma'lumat-ı Diniye	Hendese
Muhasebat-ı Ahlakiye (Tarihiye, Sıhhiye ve medeniye)	Eşya Dersleri
Kıraat	İdare-i Beytiyye
İmlâ	Resim
Ezber (İnşad, Tarihi temsiller)	Elişleri
Tahrir	Terbiye-i Bedeniye, Sıhhiye
Tarih	Musiki (Gına ve bazı alat-ı musiki)
Coğrafya	Tabahat-ı Nazarî
Yazı	Tabahat-ı Amelî
Sarf u Nahiv	

Muhasebat-ı Ahlakiye ve Medeniye dersinde kız öğrencilere aile muhabbet ve şefkatini arttırmak, tasarruf ve idare konuları öğretilmiştir. Eşya derslerinde ev idaresiyle ilgili konulardan bahsedilmiş, Ma'lumat-ı Diniye dersinde, namaz, oruç ve hac gibi dini

¹¹³ Erdem, a.g.e., s.147

¹¹⁴ Erdem'e göre dersin adı "Musahebat-ı Ahlakiye" olarak verilmiş Erdem, a.g.e., s.147; fakat dersin adı "Muhasebat-ı Ahlakiye", şeklinde geçmektedir, Maarif-i Umumiye Nezareti, Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı (Altı, Beş, Dört, Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus), Matbaa-i Amire, İstanbul 1332, s.25

¹¹⁵ Erdem, a.g.e., s.148

¹¹⁶ Maarif-i Umumiye Nezareti, Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı (Altı, Beş, Dört, Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus), (MİDM), Matbaa-i Amire, İstanbul 1332, s.25

konularda kadınlara ait olan kısımlar öğretilmiştir. Tarih dersinde İslam dünyasında ve Osmanlı'da tanınmış kadın simalar anlatılmıştır. Elişi derslerinde ise, erkek öğrencilere kağıt işleri, çamur ve alçı işleri, kız öğrencilere örme işleri, hesap işleri, sarma işleri, küçük iğne işleri, tığ işi, biçki, dikiş gibi elişleri öğretilmiştir.¹¹⁷

2.2. İBTİDAİ MEKTEPLERİNDE OKUTULAN DERSLERİN İÇERİKLERİ

Aşağıda ibtidai ders programlarında bulunan derslerin içerikleri incelenen kitaptaki konular doğrultusunda sadeleştirilerek verilmiştir.

2.2.1. Malumat-ı Medeniye

* “Çok tamah çok ziyan verir”, “Emanete hıyanet etmemeliyiz” tanımlamaları çerçevesinde doğruluk, yalancılık, iktisat, ticaret, haset kavramlarının bilincinde olarak davranışlarımıza yön vermenin değeri, sigara içmemek, temizliğe önem vermek, utanma duygusuna sahip olmak öğretilmiştir.

* Nezafet, nezaket, israf ve tasarruf, yalancılık, doğruluk, cesaret, hiddet kavramları ile haysiyeti korumak, başkasının haysiyetine tecavüz etmemek, kusurlarını düzeltmeye çalışmak öğretilmiştir.

* Aileye karşı görevler: Ailenin mutluluğu, büyüklerin küçüklere karşı sevgisi, küçüklerin büyüklere karşı vazifeleri, aile efradının menfaat ve haysiyette birliktelikleri, hizmetçilerle ev sahiplerinin karşılıklı görevleri öğretilmiştir.¹¹⁸

2.2.2. Eşya Dersleri

2.2.2.1. Devre-i Ula - Birinci Sınıf

* Elbise hakkında nesnel malumatlar, bunların türleri, işlevleri, dokuma malzemeleri ve temizlikleri öğretilmiştir.

* Bitkiler hakkında nesnel malumatlar, mevsimlerine göre çiçekler, otlar, sebzeler, ağaçlar, meyveler öğretilmiştir.

* Yemekler hakkında nesnel malumatlar, ekmek, et, süt, tereyağı, yemek takımları, mutfak ve eşyaları tanıtılacak, niçin yemek yenir, nasıl yemek yenilir öğretilmiştir.

---

¹¹⁷ Erdem, a.g.e., s.191,192

¹¹⁸ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.157-160

2.2.2.2. Devre-i Ula - İkinci Sınıf

* Bitkiler hakkında nesnel malumatlar, mevsimlerine göre çiçekler, otlar, sebzeler, ağaçlar, meyveler öğretilmiştir.

* Sanayi hakkında nesnel malumatlar, terziler, dokumacılar, kunduracılar, fırıncılar vs. hakkında bilgiler öğretilmiştir.¹¹⁹

2.2.2.3. Devre-i Mutavassıta - Birinci Sınıf

* Aydınlatma eşyaları, mum, lamba, havagazı, elektrik öğretilmiştir.¹²⁰

* Isınma eşyaları, ocak, mangal, soba ve ayrıntıları, odun, kömür, maden kömürü, sıcaklık ölçmek öğretilmiştir.¹²¹

* Ağaçlar ve meyveler, sebze ve meyve kurutmak; konserve, reçel ve şuruplar öğretilmiştir.

2.2.2.4. Devre-i Mutavassıta - İkinci Sınıf

* Bitkiler, hayvanlar ve madenler arasında karşılaştırma yapılarak öğretilmiştir.

* Sulblar (katılar), mayialar (sıvılar) ve gazlar öğretilmiştir.¹²²

* Aydınlatma ve ısınma eşyaları, ateş, ışık, parlama ve yanma, yakacaklar, odun, kömür ve tezekler, maden kömürleri, kok kömürleri ve ateş ve sıcaklık hakkında sağlık kuralları öğretilmiştir.

* Aydınlatma eşyaları, şuleler, kandiller, lambalar, mumlar, havagazı, elektrik ışığı ve ışık hakkında sağlıkla ilgili bilgiler öğretilmiştir.¹²³

* Gıdalar ve gıdaların görevleri, ekmek, süt, yağ, yiyeceklerin saklanması, tuzun yararları, önemi, üretim şekli, gıdalar hakkında sağlıkla ilgili bilgiler ve iktisadiye öğretilecek.

---

¹¹⁹ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.107

¹²⁰ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.111

¹²¹ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.112

¹²² Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.113

¹²³ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.114

2.2.2.5. Devre-i Aliye - Birinci Sınıf

* Giyecek şeyler, meşin ve pösteki; maddenin dokunması, yün, ipek, pamuk, keten ve kenevir öğretilmiştir.¹²⁴

2.2.3. İktisad-ı Beytiyye

2.2.3.1. Devre-i Aliye - Birinci Sınıf

* Ev iktisadının tarifi, ehemmiyeti ve istifadesi öğretilmiştir.

* Kadının toplumdaki yeri, kadının eğitimi ve kadında bulunması gereken bazı sıfatlar öğretilmiştir.

* Eşyanın satın alınması ve pazarlık öğretilmiştir.

* Temizlik, dişlerin sağlığı, saçların korunması, tertipli ve düzgün olma öğretilmiştir.

* Ev, kiralanacak bir evin seçimi, düzeni, temizliği, böceklerin yok edilmesi ve evde hizmetçi çalıştırma usulü öğretilmiştir.

* Isınma, yakılacak şeyler, ısıtma vasıtaları, aydınlatma çeşitleri; kazalar, yangın ve sigortalar öğretilmiştir.¹²⁵

2.2.3.2. Devre-i Aliye - İkinci Sınıf

* Mobilya seçimi, korunması, cilası ve tamiri öğretilmiştir.

* Bütçe, ev muhasebesi, tutulması lazım gelen defter ve usulleri öğretilmiştir.

* Hasta bakıcılığı, bu hususta lazım gelen vasıtalar ve bazı tabi tedbirler öğretilmiştir.

* Ev eczanesi, kazalar ve ilk tedbirler, bulaşıcı hastalıklar ve salgında lazım olan tedbirler öğretilmiştir.

* Tuvalet (giyinme, süslenme, taranma), giyinme; sokakta, misafirlikte ve toplumda alınacak tavır ve hareketler öğretilmiştir.

* Ziyaretler, çeşitleri ve zamanı; maharet ve yemek esnasındaki adab öğretililecek.

¹²⁴ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.115

¹²⁵ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.138

2.2.4. Tabahat

2.2.4.1. Devre-i Aliye - Birinci ve İkinci Sınıf

* Mutfak hünelerinin bir hanıma lüzumu, gıdalar, mutfak eşyaları ve erzak çeşitleri öğretilmiştir.

* Hasta yemekleri, kaloriler, kuvvetli gıdalar ve bazı yemeklerin sindirilmesi yöntemleri öğretilmiştir.

* Ekmek, çeşitleri ve hazırlanma usulleri ve gıda olarak ehemmiyeti öğretilmiştir.

* Su, çeşitleri ve vücudun suya olan ihtiyacı öğretilmiştir.

* Süt, çay, kahve, çikolata ve bunların gıda olarak ehemmiyeti; çorbaların çeşitleri, çerez ve salatalar öğretilmiştir.

* Et ve çeşitleri, hazırlama usullerinin gıdaya etkisi; kebab, pırzola ve külbastı öğretililecek.

* Sığır eti ve yemekleri, gıda kuvveti ve hazım kabiliyeti öğretilmiştir.¹²⁶

* Kuzu eti ve yemekleri, gıda kuvveti ve hazım kabiliyeti öğretilmiştir.

* Balıklar, gıda kuvvetleri, taze ve bayat olduklarında hazma tesiri; yumurta yemekleri, taze ve bayatının kontrol usulü öğretilmiştir.

* Sebzeler, gıda kuvvetleri, çeşitleri, sebze yemekleri, pilav, makarna, tatlılar, kompostolar, reçeller, pastalar, konserve ve önemi, hazırlama usulleri ve bozulmuşlarının belirtileri öğretilmiştir.¹²⁷

2.2.5. Kız İbtidailerine Mahsus El İşleri

2.2.5.1. Devre-i Ula - Birinci Sınıf

Erkek ibtidailerine mahsus müfredatın aynı dönem ve sınıfında yaptırılan işler özet halinde tekrarlanmış, fazla olarak kız öğrencilere aşağıdaki başlıklar gösterilmiştir:

* Örme işleri: Örme işinin yapımı ve kolay eşyaya uygulanışı öğretilmiştir.

¹²⁶ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.139

¹²⁷ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.140

* Hesap işleri: Etamin üzerine antika, düz, ajur, sayı ile sarma, marka, kolay şekiller yapmak öğretilmiştir.

* Sarma işleri: Patiska gibi kumaşlar üzerine fisto yapımı öğretilmiştir.

* İbtidai dikiş işleri: Çırpma ve bastırma usulleri ve usullerin yapımı ile kolay eşyaya uygulaması öğretilmiştir.

2.2.5.2. Devre-i Ula - İkinci Sınıf

Erkek ibtidailerine mahsus müfredatın aynı dönem ve sınıfında yaptırılan işler tekrarlanmış fazla olarak önceki senenin örme, kanaviçe dikiş işlerine aşağıdakilere tavsiyen devam olunmuştur:

* Örme işleri: Boyun atkısı, fanila gibi eşyanın üretimi öğretilmiştir.

* Hesap işleri: Geçen sene görülen etamin işlerini birleştirerek yastık, tepsi yaygısı vb. eşyanın yapımı.

* Sarma işleri: Fisto, çiçek, yaprak, sap gibi şeylerin sarılması usulü, mendil ve havlu gibi eşya üzerinde ajur ve sarma işlerinin karıştırılması öğretilmiştir.

* Dikiş işleri: çeşit çeşit türde dikişler öğretilmiştir.¹²⁸

2.2.5.3. Devre-i Mutavassıta - Birinci Sınıf

Erkek ibtidailerine mahsus müfredatın aynı dönem ve sınıfında yaptırılan işler tekrarlanmış fazla olarak kız öğrencilere aşağıdaki maddeler gösterilmiştir:

* Örme işleri: Çorap, çocuk patikleri, başlıklar gibi eşya örmek öğretilmiştir.

* Hesap işleri: Etamin üzerine ağır işler, önlük, yastık ve bunların kalın ketenler üzerine uygulanışı ile düz, ara ve kenar ajurlarının detayları, yerli tülbentler üzerine kar-ı kadim hesap işleri öğretilmiştir. (Bu sınıfta malum ince tülbentler kullanılamaz.)

* Sarma işleri: Sarma ve ajur işlerini karıştırarak gömlek, paçalık vs. yapımı, ufak peçeler üzerinde ince nakışın uygulanışı, istenilen kumaş üzerinde çin iğnesiyle yazı levhalarının ve çiçek örneklerinin gösterilmesi öğretilmiştir.

¹²⁸ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.178

* Dikiş işleri: Oyulgama, iğne ardı, çırpma, basdırma, Hristo teyeli (balık kılıcı), ilmiğin dikiş yöntemleri, havlu, mendil, entari, önlük, gömlek vb. üretimi, kolay eşyaya uygulamaları, yama işleri öğretilmiştir.¹²⁹

2.2.5.4. Devre-i Mutavassıta - İkinci Sınıf

Erkek ibtidailerine mahsus programın aynı dönem ve sınıfında yaptırılan işler tekrarlanmış ve fazla olarak önceki senenin işlerine aşağıdakilerine tavsiyen devam edilmiştir:

* Örme işleri: (Kemik tığ işleri) eteklik, çorap vs. ördürmek, tığ iğnesi ile hafif dantelalar, file örgüsü, hafif karo dantelleri göstermek öğretilmiştir.

* Hesap işleri: Kâr-ı kadim hesap işlerinin mürur, muşabak denilen türlerinin gösterilmesi, bunların yerli tülbentler üzerinde başörtüsü ve diğer kullanılan eşya üzerine uygulanışı, gömlek, bluz gibi yapılacak eşyadaki işler ile karıştırılması öğretilmiştir.

* Sarma işleri: Sarma ve ajur işlerini karıştırarak bluz ve çocukların giymesi için entari, önlük, gömlek yapımı. Masa örtüleri, sofrta peçeteleri, çay takımları ve daha buna benzer eşya üzerine uygulanışı. İngiliz iğnesi denilen delik sarmaların yapımı, atlas vb. kumaşlar üzerine çin iğnesi ve altı dolma ana ve ata iğnesi ile çiçek levha, yastıklar, şaseler vs. yapımı öğretilmiştir.

* Dikiş: Çocukların kendi giyeceklerine ait eşyayı tamamıyla dikebilmeleri öğretilen öğretilmiştir.¹³⁰

2.3. KIZ RÜŞDİYELERİ DERS PROGRAMLARI

1858 yılına kadar kız çocukların eğitim hayatları sıbyan mektebi düzeyine kadardır. Bu mekteplerde erkek çocuklarla birlikte eğitim almışlardır. Mektepte Kuran-ı Kerimi biraz öğrenir, namazda okunacak sure ve dualar ezberletilmiştir. 1858 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın padişaha yazdığı tezkerede; çocukların güzel bir terbiye ve iyi bir eğitim almak ve milletin ilerlemesi için kız ve erkek çocukların okutulması gerektiği fakat kız ve erkek çocukların bir arada istenilen terbiye ve eğitim verilemeyeceğinden ötürü kızlara mahsus eğitim veren Kız Rüşdiyeleri'nin açılması gerekliliği belirtilmiştir.¹³¹ 1858 tarihinde

¹²⁹ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.179

¹³⁰ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.180

¹³¹ Ergin, a.g.e., s.457,458

Sultan Ahmet civarındaki Cevri Usta Mektebi kızlara tahsis edilerek Kız Rüşdiyesi (İnas Rüşdiyesi) açılmıştır.¹³²

Kız rüşdiyelerinin ders programları ile alakalı ilk düzenleme 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yapılmıştır. Eğitim öğretim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir.¹³³ Büyük kentlerde halkın dini yapısına göre Müslüman ve Hristiyan öğrencilerin okuduğu rüşdiyeler açılması kararlaştırılmıştır. Okul öğretmenleri kadınlardan seçilmiş, kadın öğretmenin olmadığı durumlarda yaşı ilerlemiş ve bilgili erkek öğretmenlerden yararlanılmıştır.¹³⁴

Tablo 5: 1869 Yılı Kız Rüşdiyeleri Ders Programı.¹³⁵

1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf	4.sınıf
Ulum-1 Diniye	Ulum-1 Diniye	Arabi	Ulum-1 Diniye
Ahlak	Arabi	Farisi	Kıraat-1 Türkiye
Malumat-1 Nafia	Farisi	Lisan-1 Osmanî	Arabi
Lisan-1 Osmanî	Hesap	İmla	Farisi
Hesap	Tarih	Hesap	Lisan-1 Osmanî
Sülüs	Sülüs	Coğrafya	İmla
Rik'a	Rik'a	Ulum-1 Diniye	Hesap
	Hıyatet (Terzilik)	Kıraat-1 Türkiye	Coğrafya
		Tarih	Medhal-i Kavaid
		Sülüs	Tarih
		Rik'a	Sülüs
		Nakış	Rik'a
			Nakış

1869 Nizamnamesinin hükümleri artık yeterli olmadığı gerekçesiyle 1881 yılından itibaren kız rüşdiyesinin ders programında değişiklik yapılması yönünde raporlar hazırlanmaya başlanmıştır. Abdülhamid döneminde ders programında sık sık değişiklikler yapılmıştır. 1892 yılında rüşdiyeler idadiler (lise) ile birleştirilmiş, öğretim süresi 3 yıla indirilmiştir.¹³⁶

¹³² Demirel, a.g.m., s.44-60

¹³³ Erdem, a.g.e., s.188

¹³⁴ Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken Yayınları, İstanbul Şubat 2015, s.31,32; Demirel, a.g.m., s.44-60

¹³⁵ Devlet Salnamesi, İstanbul 1294, s.393

¹³⁶ Demirel, a.g.m., s.44-60

2.4. KIZ RÜŞDİYELERİNDE OKUTULAN DERSLERİN İÇERİKLERİ

Aşağıda rüşdiye ders programlarında bulunan derslerin içerikleri incelenen kitaptaki konular doğrultusunda sadeleştirilerek verilmiştir.

2.4.1. İdare-i Beytiyye

2.4.1.1. Dördüncü Sene - Haftada 2 Ders

* Evin seçimi, eşyanın yerleştirilmesi, sağlık işleri ile ilgili şartlar, havanın yenilenmesi ve oturlan yerlerin sıcaklık derecelerinin usulleri öğretilmiştir.

* Ev eşyaları, mutfak takımları, kanepeler, sandalye, minder, perdeler, halılar ve yatak takımları öğretilmiştir.

* Evin ve odaların korunması, döşeme ve mermerlerin temizlenmesi, gümüşlü eşyaların ve mutfak eşyalarının temizlenmesi öğretilmiştir.

* Bakır, tunç, mücevherat, altın kaplama eşyalar ile resim levhaların ve kitapların temizlenmesi öğretilmiştir.

* Odalardaki sinek, pire ve tahtakurusunun yok edilmesi öğretilmiştir.

* Isıtma usulleri, odun, kömür, kok, soba ve ocağın kullanımı öğretilmiştir.¹³⁷

* Aydınlatma usulleri, çıra, mum, lamba, şamdan ve idare kandilinin kullanımı öğretilmiştir.

* Elbise, gömlek, çorap ve benzer eşyalar ile yatak örtüsü, sofranın örtüsü, peşkir, havlu, bez ve önlüklerin yıkanması, lekelerinin çıkarılması, muhafazası, dikimi ve tamiri öğretilmiştir.¹³⁸

* Elbiselerin böcekler ve bazı hayvanlardan korunması, küllü, sodalı ve sabunlu su ile temizlenmesi, kolalanması ve ütülenmesi öğretilmiştir.

* Kahve, mürekkep, yağ vesaire lekelerinin çıkarılması öğretilmiştir.

* Dikiş, nakış, kanaviçe, çorap örme, şiş ve tığ iğnesi işleri öğretilmiştir.

¹³⁷ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, İstanbul 1316, s.418

¹³⁸ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.419

2.4.1.2. Beşinci Sene - Haftada 2 Ders

* Et, tuzlu balık, sebze, yumurta, hamur, nişasta, şeker, kahve, çay, tereyağı, zeytinyağı ve şurupların muhafazası ve böceklerden koruma yolları öğretilmiştir.

* Taze ve kuru sebze, turşular, yemiş, taze ve kuru üzüm, ceviz ve kestanenin muhafazası öğretilmiştir.

* Reçeller ile şerbetlerin meşhur çeşitleri öğretilmiştir.¹³⁹

* Ev eczanesinde bulunması gerekenler, el vücut çatlaklarına sürülen merhem, diş tuzu ve suyu, misvak ve diş fırçasının kullanımı, aile için lüzumlu ilaçlar ve et suyu ve sütün kullanımının faydaları öğretilmiştir.

2.4.1.3. Altıncı Sene - Haftada 2 Ders

* Eve ait hekimlik ve sağlığı koruma kuralları, yenip içilecek şeylerin seçimi, beslenme usulleri, çocuk ve ihtiyarların beslenme usulleri, yemek zamanlarını düzenlenmesi, uyku ve banyo düzeni öğretilmiştir.

* Ev hanımının ahlaki vazifeleri, görgü ve tören, karşılama kuralları, hizmetçi seçimi ve hizmetçiye karşı hareket kuralları öğretilmiştir.¹⁴⁰

2.4.2. El Hüneleri

2.4.2.1. Birinci Sene - Haftada 2 Ders

* Zincir örgüsü, oyulgama öğretilmiştir.

2.4.2.2. İkinci Sene - Haftada 2 Ders

* Örgü çeşitleri, baskı (mendil, gömlek vesaire), aşırma (iki kumaş bir araya getirip dikmek) ve tersli yüzlü oyulgama öğretilmiştir.¹⁴¹

* Hesap nakşının yapılışı (yani örme ve birleşmesi) yama örmek ve dikmek öğretilmiştir.

---

¹³⁹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.420

¹⁴⁰ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.421

¹⁴¹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.433

2.4.2.3. Üçüncü Sene - Haftada 2 Ders

* Kırma, büzme, dantel, kese, yastık, kuşak, iskemle örtüsü, bez üzerine marka yapımı öğretilmiştir.

* Kanavanın düz iğnesi ve file üzerine çeşitli iğneler öğretilmiştir.

2.4.2.4. Dördüncü Sene - Haftada 5 Ders

* Örgü, file, örme, kanava ve dantel çeşitleri öğretilmiştir.

* Kabartma yapıp kesmek, marka, fisto ve tel işlemleri öğretilmiştir.

2.4.2.5. Beşinci Sene - Haftada 2 Ders

* Pesend yapımı, pul işleme, dival sarma, gömlek vesaire işlemek ve oya öğretilmiştir.

* Fisto ve markanın çeşitleri, çuha üzerine antika ve makine ile dikmek öğretilmiştir.

2.4.2.6. Altıncı Sene - Haftada 2 Ders

* Tül üzerine dantel, dival, oya ve makine ile dikmenin çeşitleri öğretilmiştir.¹⁴²

2.5. KIZ SANAYİ MEKTEPLERİ DERS PROGRAMLARI

Osmanlı Devleti Tuna Valisi Mithat Paşa kız ve erkek çocuklara sanat öğretmek amacıyla okulların açılmasını sağlayan ilk kişi olmuştur. 1865 yılında Rusçuk'ta açtığı Kız Sanayi Mektebi ile kimsesiz çocuklara iş bulunmuş, memlekette lazım olan ufak tefek sanat ihtiyaçları karşılanmış ve orduya lazım olan kıyafet buradan temin edilmiştir.¹⁴³

Mithat Paşa İstanbul'a gelerek Şura-yı Devlet'de görev almaya başladığı sırada önce erkek sanayi mektebini açılması için çalışmış daha sonra 1869 da Tophane-i Amire idaresinde bulunan Yedikule'deki eski baruthane binası tamir ettirilerek burada Kız Sanayi Mektebi açılmasını sağlamıştır.¹⁴⁴

Açılan Kız Sanayi Mektepleri için 1884 yılında düzenlenen nizamname ile bu okulların öğrenim süreleri ibtidai sınıflarıyla birlikte 5 yıl olmuştur. Beş yıllık programda okutulan dersler şunlardır:

¹⁴² Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.434

¹⁴³ Ergin, a.g.e., s.686

¹⁴⁴ A.g.e., s.686

Tablo 6: 1884 Yılı Kız Sanayi Mektepleri Ders Programı.¹⁴⁵

Sınıflar	İlim Dersleri	Sanat Dersleri
Birinci Sınıf	Elifba, Kur'an-ı Kerim	Dikiş, El Örmesi
İkinci Sınıf	Akaidi Diniye; Risale-i Ahlak, Yazı	Nakış, Kasnak, Resim
Üçüncü Sınıf	Muhtasar Kavaidi Osmaniye, İmla, Muhtasar İlmi Hesap	Kanava, Biçim, Resim
Dördüncü Sınıf	Muhtasar Tarih ve Coğrafya, Malumatı Nafia, Yazı, İnşa	Çiçek, Biçim, Dikiş
Beşinci Sınıf	İlmi Tedbiri Menzil, Hıfzıssıhha	Dikiş, Resim, Biçim

Programda gösterilen elişleri dersinde süzeni, oya, yazma gibi kızlara mahsus işlerin öğretileceği, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflardaki öğrencilere piyano ve musiki derslerin verileceği belirtilmiştir.¹⁴⁶ Sabahları ilim dersleri gösterilirken öğleden sonraları biçki, dikiş, nakış, kanava, dival gibi el işi dersleriyle piyano ve musikiye ayrıldığı görülmektedir.¹⁴⁷

Maarif Nezareti Kız Sanayi Mekteplerinin programında yaptığı düzenlemeyle bilgi derslerinin sayılarını arttırarak öğrenim sürelerini ibtidai ve rüşdi olmak üzere 7 yıla çıkardığı görülmektedir.¹⁴⁸

Tablo 7: İbtidai ve Rüşdiye Kısımlardan Oluşan 7 Yıllık Kız Sanayi Mekteplerinin Ders Programı (1898-1899).¹⁴⁹

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf	V. Sınıf	VI. Sınıf	VII. Sınıf
Elifba ve Şifahî Malumat	X						
Tecvidli Kuran-ı Kerim	X	X	X	X	X	X	X
Ulûm-ı Diniye		X	X	X	X	X	X
Kıraat ve İmlâ	X	X	X	X	X	X	X
Kitabet						X	X
Kavaid			X	X	X		
Arabi						X	X
Farisi						X	X
Hüsn-i Hat		X	X	X	X	X	X
Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia	X	X	X	X	X	X	X
İdare-i Beytiye					X	X	X
Ahlak					X	X	X
Hıfzıssıhha						X	X
Hesap	X	X	X	X	X	X	X

¹⁴⁵ A.g.e., s.688

¹⁴⁶ A.g.e., s. 689

¹⁴⁷ Faik Reşit Unat, a.g.e., s.80e

¹⁴⁸ Faik Reşit Unat, a.g.e., s.80f

¹⁴⁹ Ergin, a.g.e., s.689; Erdem, a.g.e., s.226

Tablo 8 (Devam): İbtidai ve Rüşdiye Kısımlardan Oluşan 7 Yıllık Kız Sanayi Mekteplerinin Ders Programı (1898-1899).

Coğrafya					X	X	X
Tarih					X	X	X
Resim ve Hendese					X	X	X
El Hüneleri	X	X	X	X	X	X	X

1884 yılı ders programında uygulanan sanat derslerine ilaveten bu programda el hüneleri dersinde; nakış, dikiş, biçki, makine ile çorap ve fanila örme, halı ve bez dokuma bunun yanı sıra aşçılık ve tatlıcılık derslerinin eklendiği görülmektedir. Ayrıca çocuk bakma usullerinin gösterileceği mektebin programında yer almaktadır.¹⁵⁰

Bu ders programı ile kızlara aile hayatında karşılarına çıkabilecek sorunların üstesinden gelebilmeyi ve bir evin nasıl idare edileceği öğretilmek istenmiş. Derslerde uygulamalı olarak odaların havalandırılması, yatakların düzenlenmesi, sofranın kurmak, çamaşır yıkamak, söküklere dikmek, toz almak, ütü yapmak, yemek pişirmek gibi kızlara ait bütün ev işleri öğretilmeye çalışılmıştır. Böylece okulun programında yapılan düzenlemeler ile sanayi derslerinde oldukça ilerleme kaydedilmiş, düzenlemelerin olumlu sonuç verdiği görülmüştür.¹⁵¹

1913 yılında Dersaadet ve Üsküdar Kız Sanayi Mekteplerinin birleştirilmesiyle Dersaadet (İstanbul) Kız Sanayi Mektebi idadi seviyesinde eğitim veren okul olarak açılmıştır. Okul iki devreden oluşmaktadır. Birinci devre, eğitim süresi beş yıl olan kısm-ı ibtidaidir. Bu bölüme 7-12 yaş arası çocuklar alınmıştır. İkinci devre eğitim süresi 4 yıl olacak olan ancak bu yıl için sadece birinci sınıfı açılan, kısm-ı talidir. Bu bölüme 13-14 yaşındaki rüşdiye mezunları alınmıştır. İbtidai sınıflar, genel ilköğretim okulları gibi ilköğretim eğitimi vermek amacıyla değil, bu okulun orta kısmına hazırlık amacıyla açılmıştır. Orta kısmın ilk iki yılı genel dersler kısmına, üçüncü yılı sanat şubelerine ayrılmıştır. Son sınıfta da uygulamalı eğitim verilerek öğrencilerin öğretmen olarak mezun olmaları sağlanmıştır.¹⁵²

¹⁵⁰ Ergin, a.g.e., s.689; Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İkinci Kitap, İstanbul 1932, s.74

¹⁵¹ Erdem, a.g.e., s.224

¹⁵² Ergün, a.g.e., s.247; Erdem, a.g.e., s.224,225

Tablo 9: Dersaadet Kız Sanayi Mektebi'nin İbtidai ve Tali Sınıflarının Ders Programı (1911-1912).¹⁵³

İbtidai sınıfların Dersleri	Tali Sınıfların Dersleri
Ulum-ı Diniye ve Kuran-ı Kerim	Malumat-ı Diniye
Türkçe	Türkçe
Hesap	Fransızca veya Almanca
Coğrafya	Hesap ve Hesap-ı Ticari ve Usul-i defteri
Dürus-ı Eşya	Coğrafya-yı Sınaî ve Ticariye
Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye	Tarih
El işleri ve Resim	İdare-i Beytiyye “İktisad-ı Beyti”
Gına	Malumat-ı Tabiiye
Terbiye-i Bedeniye	Hıfzıssihha
Hat	Resim
Tarih	Çamaşır Takımları
Hendese	Tamir
Fransızca	Nakış
	Biçki ve Dikiş
	Tabahat (vasati olarak)
	Çamaşır yıkama ve ütü (vasati olarak)
	Terbiye-i Bedeniye
	Malumat-ı Hukukiye
	Moda
	Gına (Seçmeli)

2.6. KIZ SANAYİ MEKTEPLERİNDE OKUTULAN DERSLERİN İÇERİKLERİ

2.6.1. El işleri

2.6.1.1. Birinci Sene - Haftada 6 Ders

Nakış - Haftada 3 Ders

* Zincir örgüsünden başlatılarak gayet sade örgüler öğretilmiştir.

* Ayrı ayrı gösterilmek şartıyla nakış hesabı öğretilmiştir.¹⁵⁴

Dikiş - Haftada 2 Ders

* Başlangıçta çocuklara küçük bez parçaları verilerek oyulgama usulüyle birbirlerine tutturması öğretilmiştir.

* Yama dikmek, tersli yüzlü oyulgama ve bastırma işleri öğretilmiştir.

¹⁵³ Ergün, a.g.e., s.247; Erdem, a.g.e., s.225,226

¹⁵⁴ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.447

2.6.1.2. İkinci Sene - Haftada 12 Ders

Nakış - Haftada 8 Ders

* Dantel, kese, kuşak, küçük yastık ve iskemle örtüleri yapımı öğretilmiştir.

* Bez üzerine marka, file üzerine çeşitli iğne ve küçük ve kolay kanava işlemleri öğretilmiştir.

* Mukavva kağıttan hafif ve kolay işlemeli kutu, kartvizit tabağı, saat muhafazası, yelpaze, bardakaltı, bardak kapağı gibi şeylerin yapımı öğretilmiştir.¹⁵⁵

Dikiş - Haftada 4 Ders

* Oyulgama, teyel, bastırma işlerini öğrendikten sonra kırma, büzme, iğne ardı ve antika öğretilmiştir.

2.6.1.3. Üçüncü Sene - Haftada 12 Ders

Nakış - Haftada 8 Ders

* Örgü, file, kanava ve örme şekilleri öğretilmiştir.

* Her türlü kabartama yapıp kesmek, marka yapımı, fisto, makine ile fisto dantel yapımı öğretilmiştir.

* Muşabak (kafes ve ağ şeklinde telkari işlemesi), gömlek işlemesi öğretilmiştir.

Dikiş - Haftada 4 Ders

* İç gömleği vesaire çamaşır dikmek öğretilmiştir.

* Dikişler önceden öğretmenler tarafından verilerek ve çocuklar tek başlarına çamaşır, pamuklu zıbın ve kundak takımı dikmeye alıştıdırılmıştır.

2.6.1.4. Dördüncü Sene - Haftada 12 Ders

Nakış - Haftada 8 Ders

* Gömlek işlemek, fisto ve markanın çeşitleri öğretilmiştir.

---

¹⁵⁵ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.448

* Dantel, oya çeşitleri ve yapay çiçek yapımı öğretilmiştir.¹⁵⁶

Dikiş - Haftada 4 Ders

* Süslü ve kırmalı çamaşır, kırmalı ve fistolu gecelik, Frenk gömlekleri, gündelik elbise hırka dikimi öğretilmiştir.

* Makine kullanımı, kaynamış kola ile yazma vesaire kolalamak işleri öğretilmiştir.

2.6.1.5. Beşinci Sene - Haftada 12 Ders

Nakış - Haftada 6 Ders

* Oyadan çiçek yapımı, odaları süslemek için yapay çiçek yapımı öğretilmiştir.

* Öğrenciler nakışı layıkıyla öğrendiklerinden okulun lüzum gördüğü her şey öğretilmiştir.

Halı Dokumak - Haftada 2 Ders (Yalnızca yatılı kız sanayi mektebinde verilmiştir.)

* Yün ditmek, taramak, bükme ve taramak usulleri öğretilmiştir.

* Gündüzlü kız sanayi mekteplerinde bu kısma özgü zamanda nakış dersi gösterilmiştir.

Dikiş ve Biçki - Haftada 4 Ders

* Çamaşır ve gündelik elbise biçmek usulleri pratik yaptırılmıştır.

* Yünlü kumaşlardan kadın elbisesi dikmek öğretilmiştir.

* Soğuk kola yöntemiyle gömlek ve benzeri şeyleri kolalamak usulleri öğretilmiştir.¹⁵⁷

2.6.1.6. Altıncı Sene - Haftada 12 Ders

Nakış - Haftada 4 Ders

---

¹⁵⁶ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.449

¹⁵⁷ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.450

* Oyadan çiçek yapımına devam edilmekle birlikte okula lazım olan tüm eşyaların üretimi yapılmıştır.

Halı dokumak - Haftada 2 Ders

* Geçen yıl ki üslup ile öğretilmiştir.

Bez dokumak - Haftada 2 Ders

* Usulüne uygun olarak gösterilmiştir.

Biçki ve Dikiş - Haftada 4 Ders

* Modelden biçmek usulü ve ölçü almak yöntemi öğretilmiştir.

* Frenk gömleği dikimi, ceket, eteklik, pelerin, manto ve süslü hırka biçme, prova yapmak ve dikme yöntemleri öğretilmiştir.

2.6.1.7. Yedinci Sene - Haftada 12 Ders

Nakış - Haftada 4 Ders

* Okula lazım olan her şeyin üretimi yapılmıştır.¹⁵⁸

Halı Dokuma - Haftada 5 Ders

* Geçmiş usulle gösterilmiştir.

Bez Dokumak - Haftada 2 Ders

* Geçmiş usulle gösterilmiştir.

Dikiş - Haftada 2 Ders

* Okula lazım olan her ürün diktirilmiştir.

* Makine ile çorap ve fanila örme usulü, ev eşyasının görünüşünün düzenlenmesi ve muhafazası öğretilmiştir.

---

¹⁵⁸ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.451

* Çocuk bakımı usulleri ayrı ayrı yönleriyle gösterilmiştir.

2.6.2. Aşçılık ve Tathcılık

* Yatılı kız sanayi okulu altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerine nöbetleşerek haftada ikişer kez alaturka ve alafranga her türlü yemek, tatlı ve börek pişirmek öğretilmiştir.

* Reçel, şurup, komposto, kurabiye, pasta, pandispanya vesaire her türlü şeyleri pişirme usulleri öğretilmiştir.

* Sofra hazırlama yöntemleri öğretilmiştir.¹⁵⁹

2.7. DARÜLMUALLİMAT DERS PROGRAMI

Darümuallimat'ın kuruluşunu gerekli kılan unsur, açılan kız rüşdiyelerinde erkek öğretmenlerin görev almaları nedeniyle halkın kızlarını bu okullara göndermek istememeleridir. Bu sebepten dolayı 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde İstanbul'da açılacak Darümuallimat'da sıbyan mektepleri ve rüşdiyelere kadın öğretmen yetiştirilmesi öngörülmüştür.¹⁶⁰

Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre Darümuallimat'ın eğitim süresi 5 yıldır. "Sıbyan Şubesi" nin eğitim süresi 2 yıl, "Rüşdiye Şubesi" nin eğitim süresi 3 yıl şeklindedir. İki kısmın da ders programları ayrı ayrı düzenlenmiştir.¹⁶¹

Tablo 10: Darümuallimat'ın Sıbyan ve Rüşdiye Şubesinin Ders Programı.¹⁶²

Sıbyan Şubesi	Rüşdiye Şubesi
Mebadi-i Ulum-ı Diniye	Mebadi-i Ulum-ı Diniye
Kavaid-i lisan-ı Osmanî ve kitabet	Kavaid-i lisan-ı Osmanî ve inşa
Usul-i talim	Arabî ve Farisi
Her cemaatin kendi lisanı	Her cemaatin kendi lisanı
Risale-i ahlak	İlm-i ahlak
Hesap ve defter tutmak usulü	Tedbir-i Münzel
Tarih-i Osmanî ve coğrafya	Tarih ve coğrafya
Malumat-ı nafia	Mebadi-i ulum-i riyaziye ve tabiiye
Musiki	Resim
Dikiş ve nakış	Musiki
	Enva-ı ameliyat-ı hıyatiyye

¹⁵⁹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.452

¹⁶⁰ Öztürk, a.g.m., s.156

¹⁶¹ Erdem, a.g.e., s.337

¹⁶² A.g.e, s.337

1895 talimatnamesinden sonra H.1316 (M.1898/1899) Maarif Salnamesi'nde yayınlanan programda ibtidai ve rüşdiye kısımları için ortak bir program öngörülmüştür.

Tablo 11: İbtidai ve Rüşdiye Ortak Ders Programı (1898-1899).¹⁶³

Ders Programı	
Tecvid ve Kur'an-ı Kerim'de Tatbikatı	Mevalid ve Ulum-i Tabiiye
Ulum-ı Diniye	Hıfzıssıhha
Arabi	İdare-i Beytiyye
Farisi	Hesap
Kavaid-i Osmaniye ve Müntahabat	Hendese
Kitabet ve Tatbikat-ı Kavaid	Resim
Hüsn-i Hat	Coğrafya
Usul-i Tedris	Tarih
Ahlâk	Musiki
İlm-i Eşya	El Hünnerleri

4 Mart 1915 yılında yayınlanan “Darülmuallimat Programı” ile okul 4 kısma ayrılmıştır. 1) Kısım-ı İbtidai (Tatbikat Mektebi), 2) Darülmuallimat-ı İbtidaiye, 3) Ana Muallime Mektebi, 4) Ana Mektebi.¹⁶⁴

Tablo 12: 1915 Yılı Darülmuallimat-ı İbtidaiye Ders Programı.¹⁶⁵

Dersler	
Kuran-ı Kerim	Hendese
Ulum-ı Dinîye	Cebir
İlm-i Ahvâl-i Ruh	Malumat-ı Tabiiye
Ahlâk	Hat
Fenn-i Terbiye ve Tedris ve Mektep İdaresi	Pirografi*
Kıraat ve İnşad	Hıfzıssıhha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye
İmla	İktisat ve İdare-i Beytiyye
Sarf ve Nahv	Resim
Edebiyat	Musiki ve Gına
Kitabet	Terbiye-i Bedeniye
Coğrafya	Dikiş ve tamir
Kozmografya	Tabahat
Tarih	Çamaşır Yıkama ve Tathirat
Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye	El İşleri ve nakış
Lisan-ı Ecnebi	Ziraat-ı Ameliye
Usul-i Defteri	Hikmet ve Kimya Tecrübeleri
Hesap	

¹⁶³ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.453

¹⁶⁴ Erdem, a.g.e., s.344,345; Ergin, a.g.e., s.679

¹⁶⁵ Öztürk, a.g.e., s.42; Erdem, a.g.e., s.345

* Pirografi yakma tekniği ile tahta üzerine nakış ve resim yapma sanatı

2.8. DARÜLMUALLİMAT'DA OKUTULAN DERSLERİN İÇERİKLERİ

2.8.1. El hüneleri

Birinci sene haftada 4 ders, ikinci sene haftada 3 ders, üçüncü sene haftada 3 ders şeklinde verilmiştir.

2.8.1.1. Birinci Sene – Haftada 4 Ders

- * Sarmayı gayet güzel yapabilmelidir.
- * Hesap ve biçki usullerini öğrenerek çamaşır biçmek için çalışmalıdır.
- * Terziye muhtaç olmadan giyeceği çamaşırı dikebilmelidir.
- * Yerel kıyafetlerin yanında dönemin gerekliliklerine uygun elbise biçebilmelidir.
- * Güzel sanatlardan sayılan el hünelerinin çeşitlerine eli alıştırmalıdır.
- * Tülden çeşitli süslü eşyalar yapabilmelidir.
- * Yün kumaş veya parçalarla tabiatla ilgili çiçekleri taklit edebilmelidir.¹⁶⁶
- * Çile bağlamak, masure sarmak, mekik atmak, bezi tarak ve kucudan alabilir ve tezgâhta elbise, peşkir ve gömlek dokuyabilmelidir.
- * Altı ve üstü ipekli kurdele ve mendil dokuyabilmelidir.
- * Gömlek için helali diye tabir olunan altı bürümcük üstü gayet ince olan bezi dokuyabilmelidir.
- * Altı pamuktan üstü yünden üretilmiş boyun atkısı dokuyabilmelidir.
- * Çin pamuğundan gömlek vesaire gibi şeyler dokuyabilmelidir.
- * Çıkrık ile pamuk eğirebilmelidir.¹⁶⁷

---

¹⁶⁶ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.479

¹⁶⁷ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.480

2.8.2. İdare-i Beytiyye

Birinci sene haftada 1 ders, iki sene haftada 2 ders, üçüncü sene haftada 2 ders şeklinde verilmiştir.

- * Bu ders rüşdiye mektebinde de okutulmuştur.
- * Ders daha ziyade anlatımlar ve açıklamalar şeklinde okutulmuştur.
- * İyi idare, çocuk terbiyesi, gıdaların seçimi ve hazırlanmasını öğrenmelidir.
- * Bütün ev işleri hakkında gerekli şeyleri öğrenmelidir.¹⁶⁸

---

¹⁶⁸ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.473

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİR'ÂTÜ'L-BEYT (HANIMLARA YADİGÂR) ADLI KİTABIN TANITIMI ve OSMANLI KIZ EĞİTİM KURUMLARI MÜFREDATLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. MİR'ÂTÜ'L-BEYT (HANIMLARA YADİGÂR) KİTABININ TANITIMI

Eser Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye üyelerinden Mekatib-i Aliye-i Şahane'de hayvanat ilmi öğretmeni olan merhum Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey tarafından kaleme alınmıştır.

Maarif Nezareti Celilesinden 16 Eylül 1314 tarihli ve 548 numaralı ruhsatname ile basılmıştır. İncelenen kitap 2. basımdır. Basım yeri İstanbul Bab-ı Ali Caddesinde numara 48 de bulunan Arakel Matbaası'dır. Eserin basım yılı H.1316'dır.

Kitabın mukaddime kısmı incelendiğinde Hüseyin Remzi Bey'in kitabı yazış amaçları ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. İnsanın, dünyanın bir araya getirilmiş kitapları içerisinde yazılı en büyük eser olduğuna değinirken, insan fitratının bilinip ona uygun bir muamelede bulunulması gerektiğinden bahsetmektedir. Ayrıca insanın medeniyete uygun olarak yaratılmış bir varlık olduğundan bu sebeple tek başına yaşamasının mümkün olmayacağı üzerinde durmuştur.

Medeniyet için lazım olan hususlar bilinmeli, erkek ve kadın olarak tüm insanların üzerine düşen vazifeler tespit edilmelidir. Erkekler vazifelerini ilmen ve bilgili bir birey olarak bilseler de kadınlar için aynı şey söz konusu değildir. Erkeklerin neredeyse tamamı okuma yazma bilip, yüzde altmış okuduğunu anlayacak ve yazacak durumda iken bu oran kadınlarda yüzde beşlerde kalmaktadır. Abdülhamid Han döneminde kadınların eğitimi lüzumlu görülmüş ve toplumdaki herkesin eğitimi için hizmet edilmiştir.

Hüseyin Remzi Bey kadınların eğitilmesini çocuklara ailede ilk terbiyeyi veren kişinin anne olması nedeniyle gerekli görmüştür. Çocuğun eğitilmesi toplumun eğitilmesi demek olduğu için, çocuğa ilk eğitim ve terbiyenin verildiği yer olan ailenin üyelerinin de eğitimi olması gerekmektedir. Gerektiği gibi eğitilmeyen kız ya da erkek çocuğun ileride hırsız, katil veya ahlaksız bir kadın olabileceği üzerinde durmaktadır.

Ayrıca annenin eğitimli olması çocukların okuldan geldikten sonra derslerini evde annesi ile müzakere etmesine, hatalarını annesinin bulup düzeltmesine yine annesinin çocuğa okuyacağı ahlak ve din kitapları ile çocuğun ahlaklı ve görgülü şekilde yetişmesine vesile olacaktır. Kitapta aileye ait tüm bilgiler verilmeye çalışılmış, bazı kısımların anlatılmasında resimler dahi kullanılmıştır.

Kitap üç bölümden ve bir ek kısmından oluşmaktadır. Kitabın bölümleri ve içindeki alt başlıklar aşağıdaki şekilde verilmiştir.

I. BÖLÜM

1. Aile
2. Aile İçinde Kadın
3. Aile İçinde Zevce
4. Peder ve Valide
5. Valide
6. Peder
7. Büyük Baba ve Büyük Valide
8. Karındaşlar
9. Aile İçinde Kız Çocuğu
10. Kitaplar
11. İdare-i Beyt
12. Tuvalet
13. Bir Hanenin Harabı
14. Kanaat
15. Bahhal ve Hisset

16. Mürüvvet ve Sahavet
17. Sefahat
18. Hıdmetciler
19. Taharet
20. Fantaziye ve Hüsn İdare
21. Emniyet Sandığı
22. Bebeklere Ninni
23. Bir Validenin Yeni Doğmuş Çocuğuna Hitabı
24. Çocukların Reza' ve Tedabir-i Sairesi
25. Tıfl-ı Nev-zad Hakkında Bazı Tedabiri Mühimme
26. Fıtamı Müteakib Etfali Beslemenin Tariki

II. BÖLÜM

1. El İşleri
2. El İşleri İçin Lazım Olan Edevat
3. Hanece İttihazı Lazım Olan Tedabir
4. Kız Mektepleri
5. Çamaşır Yıkama Tariki
6. Ütü
7. Marka
8. Lekeleri Mahv Etmek Usulü
9. Hanenin Teshin ve Tenviri

10. Taam
11. Alafranga Taam Etmek Usulü
12. Hazm-ı Taam
13. Matbah - Taam İhzarı
14. Matbah ve Kiler Takımlarının Temizlenmesi
15. Hayvani ve Nebati At'ime
16. At'imeyi Muhafazanın Tariki
17. Zahire
18. Yemiş – Yemişlik
19. Reçel İstihsalı
20. Ziyaret ve İade-i Ziyaret
21. Kartvizit
22. Salon
23. Hanenin Odaları Hakkında Birkaç Söz
24. Yatak
25. Bazı Nasayih-i Müfide
26. Muhaverat-ı Fenniye

III. BÖLÜM

1. Hıfz-ı Sıhhat
2. Dikkatsizlik ile Gelen Emraz
3. Taaffünün Define Mahsus Tedabir-i Mukteziyye

4. Sıhhate Muzırr Olan Tavır ve Hareketler
5. Emraz-ı Sâriye ve Müstevliye
6. Hastaları Ziyaret Etmek
7. Hastaya Bakmak Usulü
8. Hasta Odası Hakkında Birkaç Söz
9. Nekahet
10. Hastanın Elbisesini Değiştirmek
11. Hasta İçin Bulunması Lazım Gelen Alet ve Edevat-ı Sıhhiye
12. Eczahaneye Müracaat Etmeyerek Bazı İlaçların Hanece Tedariki
13. Etıbbanın Evamiri
14. Bir Hane-i Derununda bulunması İcab Eden Küçük Eczahane
15. Tababetde Kullanılan İstılahat
16. Bazı İlaçların Suret-i İsti'mali
17. En Ziyade Kullanılan Edviye ve Tedabir-i Tıbbiye
18. Nebatat-ı Tıbbiyeden Nafi' Olanlar
19. Nebatat-ı Tıbbiyeden Muzırr Olanlar
20. Tabip Gelinceye Kadar Hatalara Edilecek Tedabir
21. Kuşpalazı ve havale İletleri
22. Yaralıları İlk İmdat
23. Ufak Tefek Avarız-ı şetta
24. şehir ile Köy Hakkında Birkaç Söz

25. Bahçivanlık

26. Letafet-i Ömr-ü Dehkani

LAHİKA

1. Doktor Beye Nasihat

2. Madam Uzal (DöSekotri)nin Hikemiyatı

3. Madam DöStail'in Hikemiyatı

4. Madam DöKizut'un Hikemiyatı

5. Madam DöSüvinye'nin Hikemiyatı

6. Madam DöCanlis'in Hikemiyatı

7. Vazife-i Maderane

8. Valideynim

9. İbret

10. Mahsul-i Hayatım “ Sabire”ye

11. Sa'y

12. Nisa

13. Kıta

14. Kadınlık ve Tütün İçmek

15. Kızların Terbiyesi

16. Hitap-ı Madarane

17. İlk Mektep

18. Güzel Sözler

19. Şaban

20. Sadaka

21. Beşik ile Yuva

22. Çiçekleri Seviniz

3.2. MİR'ÂTÜ'L-BEYT VE OSMANLI KIZ EĞİTİM KURUMLARI MÜFREDATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

3.2.1. Mir'âtü'l-Beyt'in Müfredatla Örtüşen Bölümleri

Hüseyin Remzi Bey yazdığı Mir'âtü'l-Beyt adlı bu eserin birinci bölümünde aile hayatıyla ilgili tüm konuları ele almaya çalışmıştır. “Aile İçinde Kadın” başlığı altında kadının evdeki görevlerinden bahsetmiştir. Kadın evinin asli unsurudur. Evinin tüm işlerinden o sorumludur. Taam (yemek) hazırlamak, evine gerekli eşyayı almak, gereksiz şeyler için ısrar etmemek ve eşinin kazancını düşünerek hareket etmekten mesuldür.¹⁶⁹

Yine bu bölümde Hüseyin Remzi Bey “Aile İçinde Kız Çocuğu” başlığı ile kız çocuklarının nasıl yetiştirilmesi gerektiği ve kız çocukların eğitimine değinmiştir. Bu eğitimi aile içinden başlatarak ailenin yapısı, aile içinde kadının önemi, evlilikte yuvada kadının yeri şeklinde devam ettirmiştir. Tüm bu süreçte kadına düşen görevlerin neler olduğunu kız çocuklarına anne ve büyükanne tarafından öğretilmeye başlaması gerektiğine değinmiştir.¹⁷⁰ Aile, aile içinde kadının yeri konuları dönemin eğitim kurumlarında verilen bazı derslerin içeriklerinde de yer almıştır. İbtidailerde okutulan “Malumat-ı Medeniye” dersi içeriği yönünden ahlak, terbiye, doğruluk başlıkları yanında aile ve aile içindeki görevleri başlıklarıyla kitabın bu bölümü ile bire bir örtüşmektedir.¹⁷¹

Yine bu bölümde “İdare-i Beyt” başlığında kız çocukları için çok mühim olan konulara değinmiştir. Kız çocuklarına ileriki hayatlarında evinin hanımı ve anne olduklarında bilmeleri gerekenleri detaylı bir şekilde anlatmıştır. Burada yemek yapmaktan, sofraya düzenine, yemeklerde tuz kullanımından gıdaların bozulmadan muhafaza edilmesine kadar her şeyi açıklamıştır. Yemek yemek, dikiş dikmek, çamaşır yıkamak, ev temizliği, sofraya hazırlama adabı, kilerin bakımı ve temizliği, reçel ve turşu yapımına kadar bir ev hanımının

¹⁶⁹ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, “Mir'âtü'l-Beyt (Hanımlara Yadigâr)”, İstanbul 1316, s.10-13

¹⁷⁰ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.29-32

¹⁷¹ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.157-160

bilmesi gereken her şeyi ayrıntılarıyla vermiştir.¹⁷² Ev idaresi başlığı dönemin eğitim kurumlarının hemen hemen tüm kısımlarında farklı ders içerikleri şeklinde verilmiştir. İbtidailerde “Eşya Dersleri” başlığı altında yemek hazırlamak, gıdalar ve gıdaların kullanılışları, tuz tüketimi ve yiyeceklerin doğru tüketilmesi ve saklanması anlatılmıştır. Ayrıca elbise dikimi, dokuma, temizlik, bitkilerin tanınması, yemek yapımı, et, süt ve tereyağının saklanma usulleri, mutfak eşyaları ve aydınlatma aletleri bunların kullanım biçimleri şeklinde verilmiştir.¹⁷³

Yine İbtidailerde okutulan “İktisad-ı Beytiyye” dersiyle “İdare-i Beyt” başlığı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Burada ev iktisadının önemi, kadının eğitimi, kadının toplumdaki yeri, kadında bulunması gereken vasıflar; ev hayatı, mobilya seçimi ve temizliği, evin temizliği, evin bütçesinin ayarlanması; hal ve hareketler, misafirlik adabı; ev eczanesi, kazalar ve alınacak ilk tedbirler gibi konular anlatılmıştır.¹⁷⁴

Kız rüşdiyelerinin ders programlarında dördüncü seneden itibaren verilmek üzere “İdare-i Beytiyye” adında ders konulmuştur. Dersin içeriğinde evin geçimi, eşyalarının yerleştirilmesi, bakımı, ısıtılması, aydınlatılması, temizlenmesi ve evdeki haşerelerin yok edilmesi; elbise, çorap, havlu, sofraya örtüsü ve yatak örtülerinin yıkanması, lekelerin çıkarılması; dikiş-nakış, kanaviçe, şiş ve tığ işleri; mutfak, mutfak malzemelerinin temini, temizliği, yiyeceklerin faydaları ve zararları; uyku ve banyo düzenine kadar pek çok konu ayrıntılı olarak altıncı senenin sonuna kadar verilmiştir.¹⁷⁵ Ayrıca bu ders aynı isimle Darülmuallimat’ın ders programında da yer almıştır. Rüşdiyelerde okutulan şekliyle fakat daha ziyade anlatım ve açıklamalar şeklinde verilmiştir.¹⁷⁶

Yine kitabın I. bölümünde yer alan “Cimrilik ve Tamahkarlık; Mertlik ve Cömertlik” başlıkları içerisinde çok tamah etmek ve biriktirme hırsının insanda yaş ilerledikçe dahi geçmeyen bir hastalık haline geldiğine değinilmiştir. Bu durumun zamanla insanın kalbini katılaştırdığı onu yardımseverlikten uzaklaştırdığını anlatmıştır. Mertlik ve cömertlik başlıklarında ise yardımsever insanın kalben daha yumuşak ve huzurlu olduğunu söylemiştir.¹⁷⁷ Bu iki başlık dönemin İbtidailerinde okutulan “Malumat-ı Medeniye”

---

¹⁷² Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.37-40

¹⁷³ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.107-115

¹⁷⁴ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.138,139

¹⁷⁵ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.418-433

¹⁷⁶ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.473

¹⁷⁷ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.52-57

dersinin içeriğiyle benzeşmektedir. Dersin içeriğinde israf ve tasarrufun önemi, tamahkarlığın zararlı olduğu, nezaket ve nezafet sahibi olunması gerektiği ve iktisadın önemi başlıklarında işlenmiştir.¹⁷⁸

Yine I. bölümde ele alınan “Hizmetçiler” başlığı ile evde bulunan yardımcılarından ve bunlara karşı ev halkının nasıl davranması gerektiğinden özellikle de kız çocuklarının ileride evlenip kendi yuvalarında hizmetçileri ile nasıl bir ilişkileri olması gerektiği anlatılmaktadır.¹⁷⁹ Hizmetçiler başlığı dönemin İbtidai Mektepleri’nde okutulan “Malumat-ı Medeniye” dersinin içeriğinde okutulmuştur.¹⁸⁰ Ayrıca Kız Rüşdiyeleri’nde “İdare-i Beytiyye” dersinde de hizmetçi seçimi ve hizmetçiye karşı hareket kuralları öğretilmiştir.¹⁸¹

Kitabın I. bölümündeki “Tuvalet” başlığında kadınların giyimlerinde dikkat etmeleri gereken hususlar işlenmiştir. Düğüne, derneğe, misafirlğe giderken giyinilecek kıyafetlere dikkat edilmesinden bahsedilmiştir. Ayrıca giyim kuşama harcanacak paraya dikkat edilmeli, evin bütçesini zorlamadan alışveriş yapılması gerektiği anlatılmıştır. Bu şekilde yapmayan ailelerin ne kadar zor durumlara düştüğü, borçlanıp kıt kanaat geçinmek zorunda kaldıkları aktarılmıştır.¹⁸² Tuvalet başlığı dönemin İbtidai Mektepleri’nde “İktisad-ı Beytiyye” dersinde ele alınmıştır. Kadınların giyinme, süslenme, taranma ve temizlenmeleri; sokakta, misafirlikte giyimlerinde dikkat etmeleri gereken hususlar işlenmiştir.¹⁸³

Kitabın II. bölümünde ki “El İşleri” ve “El İşlerine Lazım Olan Edevat (araç-gereçler)” başlıklarında kızların kesip biçmek, dikim yapmak; eşinin, çocuklarının ve kendisinin kıyafetlerinin dikiminden sorumlu olmak; çorap, kuşak, kese örmek; iğne kullanmayı bilmek, nakış işlemek, ölçüyle dikebilme yöntemleri gibi konularda evde iyi bir eğitim alması gerektiği vurgulanmıştır. Dikiş dikmenin kadınların asli vazifeleri arasında olduğu, biraz geçmişe gidilip büyük ailelere bakıldığında dahi hanımların eşlerinin kıyafetlerini biçip dikmekle meşgul olduklarına değinilmiştir. Misal olarak Büyük İskender’in fetihlerinde giydiği elbisenin hanımı tarafından dikildiğini söylediği bilinmektedir. Yine Romalılar döneminde birçok büyük hanedana mensup idarecilerin kıyafetlerini eşlerinin kesip diktiği eserlerde yer almıştır. Bu duruma en güzel örnek İmparator Sezar’ın giydiği kıyafetlerdir.

¹⁷⁸ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.157-160

¹⁷⁹ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.58-60

¹⁸⁰ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.157-160

¹⁸¹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.421

¹⁸² Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.42-44

¹⁸³ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.139

Tüm kıyafetleri eşleri tarafından özenle kesilip dikilmiştir. Bu dönemlerdeki yöneticiler hanımların bu konularda eğitilmelerini sağlamak için el işleri dersi almalarını sağlamışlardır.¹⁸⁴

Kitabın devamında kız çocuğun daha aile içinde yetişmeye başladığı küçük yaşlardan itibaren iğnesini eline alıp öteyi beriyi dikmeye başlaması gerektiği önemle anlatılmıştır. Kız çocuklarının bu şekilde heveslendirilerek meraklarının arttırılması, gelecekte kendi evinin işlerini çekip çevirebilmesi için dikiş nakışı iyi öğrenmesi gerektiği belirtilmiştir. “Bir kız çocuğunun ilk kardeşi-arkadaşı eline aldığı iğnesi olmalıdır.” şeklinde bir ifadeye yer verilerek işin önemi anlatılmıştır. Dikip biçmeyi öğrenmek de ev idaresinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Her dikiş-nakış işi dışarıya terzilere gönderilmemelidir. Eğer böyle yapılırsa ev idaresi mahvolmaktadır. Evin hanımı eşinin ve çocuklarının ufak tefek tüm dikiş işlerini yapabilmeli, ustalık gerektiren zor işlerde dışarıdan destek almalıdır. Biçip dikmenin yanında bir hanımın nakış işlemeyi bilmesi; çorap, kuşak ve diz bağı örebilmesi, roba yapması, havlu ve peşkir örebilmesi ev idaresine destek olmasını sağlamaktadır. Böylece eşinin çalışıp çabalayıp kazandığı parayı israf etmemiş olacaktır. Kitabın devamında biçip dikmenin öneminin ardından el işlerinde lazım olan araç gereçlerden bahsedilmiştir. Evde iğne takımı denilen bir çekmecenin mutlaka bulunması gerektiği ve burada bir düzine iğnenin farklı farklı boyutlarda olduğu belirtilmiştir. Bu iğnelerin hepsi farklı işlerde kullanılmak içindir. Her iğnenin görevi farklıdır. Ayrıca bu çekmecedeki yüksük, makas, düğme ve çengelli iğneler dahi bulunmalıdır.¹⁸⁵

Kitapta anlatılan bu el işleri dönemin eğitim kurumlarında “El İşleri” dersi başlığıyla kız çocuklarına öğretilmiştir. Kız İbtidailerinde el işleri; örme işleri, hesap işleri, sarma işleri ve ibtidai dikiş işleri başlıkları altında bölümlere ayrılarak birinci sınıftan itibaren verilmeye başlanmıştır. İkinci sınıfta da el işleri dersi aynı başlıklar altında devam etmiştir. Örme işleri başlığında; örme işinin yapımı, tığ iğnesinin yapımı, eteklik, çorap, çocuk patikleri örülmesi, fanila, atkı örülmesi, hafif dantel örgüleri öğretilmiştir. Hesap işleri başlığında; etamin yapımı, etaminden yastık, tepsi örtüsü yapımı, etaminin ince tülbentler üzerine uygulanışı, etaminden gömlek ve bluz yapımı işlenmiştir. Sarma işleri başlığında; fisto yapımı, mendil ve havlu üzerine ajur ve sarma işleri, gömlek ve peçeteler üzerine nakış işleme, çocukların giyinmeleri için önlük işleme, masa örtüleri ve çay takımları işleme gibi

¹⁸⁴ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.90-93

¹⁸⁵ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.93-96

işler öğretilmiştir. Dikiş işleri başlığında; temel dikiş usulleri, yama işleri, havlu, mendil, elbise, gömlek dikimi ve bir öğrencinin kendine ait tüm eşyasını dikebilmesi öğretilmiştir.¹⁸⁶

Kız Rüşdiyelerine dersin devamı sağlanmış “El Hünelerleri” başlığıyla verilmiştir. Bu kısımda örgünün birçok çeşidi kız çocuklarına anlatılmıştır. Zincir örgüsü, tersli yüzölü oyulgama, kanaviçe, pul işleme, tül üzerine dantel ve dival yapımı ve makine ile dikme işleri öğretilmiştir.¹⁸⁷

Kız Sanayi Mektepleri’nde kız öğrencilere ev hayatında karşılaşabilecekleri sorunlara karşı işlerine yarayacak her türlü bilgi ayrıntılı ve uygulamalı olarak vermeye çalışılmıştır. “El İşleri” dersi ile dikiş nakış Rüşdiye Mektepleri’nde verilen eğitimin devamı olarak daha çok uygulamaya ağırlık verilerek öğretilmiştir. Ev içerisinde kullanılabilecek her türlü malzemeyi dikmek ve bunlar üzerine yapılacak işleme örnekleri detaylı olarak verilmiştir. Birinci sınıftan başlayarak beşinci sınıfın sonuna kadar dikiş nakış dersi öğretilmiştir. Yalnızca yatılı kız sanayi mekteplerine mahsus olarak halı dokuma dersi konulmuştur. Bu derste yün ditme, tarama, bükme ve dokuma usulleri öğretilmiştir. Dikiş ve biçki işleriyle çamaşır ve gündelik elbise dikim şekilleri, yünlü kumaşlardan elbise dikimi ve kolalama yöntemi öğretilmiştir. Yine el işleri dersinde ayrıntılı olmasa da çocuk bakım usullerine değinilmiştir.¹⁸⁸

Darümuallimat’ın ders programına bakıldığında öğrenciler “El Hünelerleri” dersiyle tüm biçki dikiş işlerini yapabilir durumdadır. Ayrıca bu kısımda yerel kıyafetler ve dönemin gerekliliklerine uygun elbise dikimi ve güzel sanatlara yönelik el işleri öğretilmiştir.¹⁸⁹

Yine kitabın II. Bölümünde yazar “Hanece İttihazı Lazım Olan Tedabir” başlığı altında kıyafetlerin muhafazası, kullanılan ocakların temizlenmesi, ateşe ve yangına karşı alınması gerekli önlemler ve kırılan eşyaların nasıl tamir edileceğini anlatmıştır.¹⁹⁰ “Hanenin Teshin (ısıtma) ve Tenviri (aydınlama)” başlığında ısıtma ile şöminenin kullanımı, temizliği, şöminede yakılabilecek şeyler hakkında bilgiler; odalara konan mangalların kullanımı, kalorifer tesisatının nasıl çalıştığını anlatmıştır. Hanenin aydınlatılması hususunda

¹⁸⁶ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.178-180

¹⁸⁷ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.433,434

¹⁸⁸ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.447-452

¹⁸⁹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.479,480

¹⁹⁰ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.96-99

kullanılan eşyaları; mum, lamba ve bunlarda kullanılan yağların hangileri olması gerektiğini açıklamıştır.¹⁹¹

Bu iki başlık dönemin eğitim kurumlarından İbtidailerde “Eşya Dersleri” başlığı altında aydınlatma eşyaları; mum, lamba, havagazı ve elektrik, kandiller, lambalar şeklinde anlatılmıştır. Isınma eşyaları; ocak, mangal, soba, odun, kömür ve sıcaklık ölçmek öğretilmiştir. Ayrıca “İktisad-ı Beytiyye” dersinde de bu bilgilerin yanında yaşanacak kazalar ve yangın hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁹² Bu başlıklar Kız Rüşdiyelerinde “İdare-i Beytiyye” dersi ile ısınma usulleri ve aydınlatma araç gereçleri olarak öğretilmiştir.¹⁹³

II. bölümde yer alan “Çamaşır Yıkama” başlığı altında; hangi kıyafetlerin nasıl temizleneceği, beyazlatmak için kullanılacak kimyasalların nasıl ve ne oranlarda kullanılması gerektiği, külün kullanımı, buhar yapmanın önemi, çamaşır çivitlemek ve yağmur suyunun kullanımını ele almıştır.¹⁹⁴ Yine diğer bir başlık olan “Lekeleri Mahv İtmek Usulü” ile elbiselerin ne kadar temiz olursa olsun mutlaka lekesiz olması gerektiği bunun için kullanılacak yöntemlerin neler olduğunu anlatmıştır. Yağ lekelerinin tamamının benzin veya amonyak ile mürekkep lekesini su ve limonla, meyve lekelerinin kükürt kullanarak çıkartılabileceğinden bahsetmiştir.¹⁹⁵ Bu iki başlık Kız Rüşdiyelerinde “İdare-i Beytiyye” dersinde elbise, çorap, yatak örtüsü, sofraya örtüsü, peşkir ve önlüklerin yıkanması varsa lekelerinin çıkartılması bunun için küllü, sodalı su kullanılması gerektiği; kahve, mürekkep, yağ gibi lekelerin nasıl çıkarıldığı anlatılmıştır.¹⁹⁶

Yine II. Bölümde “Ütü” başlığı altında hangi kumaşların nasıl ütüleneceği, her elbisenin kendi cinsiyle ütülenmesi ve kolalama işleminin nasıl yapılması gerektiğini ayrıntılı şekilde açıklamıştır.¹⁹⁷ Bu başlık Kız Rüşdiyeleri’nde “İdare-i Beytiyye” dersinde elbiselerin korunması ve temizlenmeleri ile beraber kolalama ve ütü yapımı öğretilmiştir.¹⁹⁸

II. bölümün bir diğer başlığı “taam (yemek)” kısmında yemek hazırlama usullerini, sebze yemekleri ve et yemeklerinin yapımını, yemeklerin hangi vakitlere kadar tüketilmesi

---

¹⁹¹ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.113-115

¹⁹² Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.111-114,138

¹⁹³ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.419-420

¹⁹⁴ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.102-108

¹⁹⁵ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.111,112

¹⁹⁶ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.419,420

¹⁹⁷ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s. 108,109

¹⁹⁸ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.420

gerektiğini, yemeklerin ailecek birlikte yenmesi gerektiğini, çatal ve bıçağın kullanımı, davetlere nasıl icabet edileceği, sofrada uyulması gerekli kuralların neler olduğunu ve hangi yemeklerin ne şekilde yenmesi gerektiğini ayrıntılı olarak anlatmıştır.¹⁹⁹

Bu kısım İbtidailerde “Eşya Dersleri” başlığı altında yemekler hakkında genel bilgiler, mutfak eşyalarının neler olduğu, niçin yemek yenilir ve nasıl yemek yenmelidir şeklinde öğretilmiştir.²⁰⁰

Ayrıca İbtidailerde “Tabahat” isimli ders konularak derste mutfak hakkında detaylı bilgiler anlatılmıştır. Mutfakta lazım olan erzak çeşitleri, ekmek yapımı ve çeşitleri; süt, çay, kahve ve çikolatanın önemi, çorba ve salata çeşitleri; et, sığır eti ve kuzu eti ile yemek tarifleri; balık türleri ve balığın tazeliğinin nasıl anlaşıldığı; sebzeler, sebze yemeklerinin tarifleri; pilav, makarna, tatlılar ve pasta yapımı öğretilmiştir.²⁰¹

Bu başlık Kız Rüşdiyelerinde “İdare-i Beytiye” dersinde de balığın tuzlanması, yumurta, şeker, kahve, çay, tereyağı ve zeytinyağı, taze ve kuru sebze ve yemişlerin muhafazası öğretilmiştir.²⁰²

Kitabın III. bölümünde “Hıfz-ı Sıhhat” başlığında yazar öncelikle bunun bir bilim dalı olduğunu belirtmiş, hastalıklara yakalanmadan önce alınması gerekli tedbirleri anlatmış, Pastör’ün yaptığı çalışmalardan burada bahsetmiş ve önemli olan şeyin vücudumuzu korumak olduğunu ısrarla üzerinde durarak açıklamıştır.²⁰³

Bu başlık İbtidailerde “İktisad-ı Beytiye” dersi içerisinde temizlik, dişlerin sağlığı, saçların bakımı ve tertipli ve düzgün olunması şeklinde anlatılmıştır. Ayrıca kazalar ve alınacak ilk tedbirler, bulaşıcı hastalıklar ve salgın hastalık durumunda alınacak önlemler öğretilmiştir.²⁰⁴ Bu başlık Kız Rüşdiyelerinde “İdare-i Beytiye” dersinde de ele alınmıştır. Burada ev eczanesinde bulunması gerekenler, çatlaklarda kullanılacak merhemler, diş tuzu ve suyu, misvak ve diş fırçasının kullanımı ve aile için gerekli ilaçların neler olduğu, çocuk ve yaşlıların beslenme usulleri şeklinde öğretilmiştir.²⁰⁵

---

¹⁹⁹ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.115-120

²⁰⁰ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.107-111

²⁰¹ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.139,140

²⁰² Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.420,421

²⁰³ Miralay Doktor Hüseyin Remzi Bey, a.g.e., s.178-181

²⁰⁴ Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı..., 1332, s.138,139

²⁰⁵ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, s.421-433

Hüseyin Remzi Bey ele aldığı bu eserle kız çocuklarının ailede başlayan eğitiminde her alanda bilgi sahibi olmalarını sağlamayı amaç edinmiştir. Doktorluk mesleğinin verdiği bilgi birikimini de kullanarak bu eseri kaleme almıştır.

3.2.2. Mir'âtü'l-Beyt'in Müfredatla Örtüşmeyen Bölümleri

Kitap içerisinde kız çocuklarının aile içerisinde eğitimleri ile ilgili yer alan fakat dönemin eğitim kurumlarının ders programları ile örtüşmeyen başlıklar da aşağıdaki şekildedir:

I. BÖLÜM

Aile, Aile İçinde Zevc, Peder ve Valide, Valide, Peder, Büyük Baba ve Büyük Valide, Karındaşlar, Kitaplar, Bir Hanenin Harabı, Kanaat, Sefahat, Taharet, Fantaziye ve Hüsn İdare, Emniyet Sandığı, Bebeklere Ninni, Bir Validenin Yeni Doğmuş Çocuğuna Hitabı, Çocukların Reza' ve Tedabir-i Sairesi, Tıfl-ı Nev-zad Hakkında Bazı Tedabiri Mühimme, Fıtamı Müteakib Etfali Beslemenin Tariki.

II. BÖLÜM

Hanece İttihazı Lazım Olan Tedabir, Kız Mektepleri, Marka, Alafranga Taam Etmek Usulü, Hazm-ı Taam, Matbah - Taam İhzarı, Matbah ve Kiler Takımlarının Temizlenmesi, Ziyaret ve İade-i Ziyaret, Kartdızit, Salon, Hanenin Odaları Hakkında Birkaç Söz, Yatak, Bazı Nasayih-i Müfide, Muhaverat-ı Fenniye.

III. BÖLÜM

Dikkatsizlik ile Gelen Emraz, Taaffünün Define Mahsus Tedabir-i Mukteziyye, Sıhhate Muzırr Olan Tavır ve Hareketler, Emraz-ı Sâriye ve Müstevliye, Hastaları Ziyaret Etmek, Hastaya Bakmak Usulü, Hasta Odası Hakkında Birkaç Söz, Nekahet, Hastanın Elbisesini Değiştirmek, Hasta İçin Bulunması Lazım Gelen Alet ve Edevat-ı Sıhhiye, Eczahaneye Müracaat Etmeyerek Bazı İlaçların Hanece Tedariki. Etıbbanın Evamiri, Bir Hane-i Derununda bulunması İcab Eden Küçük Eczahane, Tababetde Kullanılan İstılahat, Bazı İlaçların Suret-i İsti'mali, En Ziyade Kullanılan Edviye ve Tedabir-i Tıbbiye, Nebatat-ı Tıbbiyeden Nafi' Olanlar, Nebatat-ı Tıbbiyeden Muzırr Olanlar, Tabib Gelineye Kadar Hatalara Edilecek Tedabir, Kuşpalazı ve havale İletleri, Yaralılara İlk İmdat, Ufak Tefek Avarız-ı Şetta, Şehir ile Köy Hakkında Birkaç Söz, Bahçıvanlık, Letafet-i Ömr-ü Dehkani.

SONUÇ

Aile toplumu oluşturan temel yapılardan biridir. Aile bireylerinin tamamının eğitilmiş olması demek toplumun eğitilmiş, gelişim ve değişimlere açık olması demektir. Bu sebeple aile kurumu her toplumda yaşanan tüm gelişim ve değişimlere rağmen korunan bir yapı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin uzun soluklu olan siyasi yapısının devam etmesinin temelinde mükemmel temellere dayandırılarak kurulan aile yapısı bulunmaktadır. Aile yapısı zamanla sınırların değişmesi farklı toplumlarla girilen etkileşimler sonucu değişimler geçirmiştir. Osmanlı aile yapısı hakkında ilk bilgilere İbn-i Battuta'nın eserinde rastlanmaktadır. Bu eserde aile içi ilişkiler, iş bölümü, kız çocukları ve kadınların eğitimi gibi birçok başlığa değinmiştir. Kadının ev hayatından sorumlu olduğu kadar eşiyile dışarıda çalışma hayatında da yer aldığından bahsetmektedir. Genel olarak kadının aile içindeki işlevine bakılacak olursa; ev işlerini görmek, örgü, dikiş, işleme yapmak, ev ekonomisiyle ilgilenmek, yazlık ve kışlık olmak üzere temel gıda maddelerini temin etmek ve bunların yanı sıra en temel görevi çocukların sağlıklı bir şekilde büyütülmesi, terbiyesi ve okula başlayana kadar temel eğitimlerinden sorumlu olmasıdır.

Osmanlı toplum yapısına bakıldığında çocuğun hem bakımına hem de terbiye ve eğitimine büyük özen gösterildiği görülmektedir. Çocuğun sağlıklı ve eğitilmiş bir birey olarak yetişmesi demek iyi bir aile yapısı ve devamında iyi ve güçlü bir toplumun ve uzun yıllar sürecek bir devletin temellerinin atılması demektir. Bu nedenle aile içinde çocuğun temel eğitiminden anne ve büyükanne sorumludur. Burada verilen eğitim dini eğitim ve ahlak kurallarının öğretilmesi şeklindedir.

Çocuğun aile dışında ilk eğitim aldığı yer sıbyan mektepleri olmuştur. Burada kız ve erkek çocuklara İslam dininin kuralları ve Kur'an-ı Kerim öğretilmiştir. Bu okulların karma olanları olduğu gibi bir bayan hoca hanımın evinde sadece kız çocuklarına yönelik açılan sıbyan mektepleri de olabilmektedir. Çocuklar 5-6 yaşlarında başlayan eğitim 9-10 yaşlarına kadar çoğunlukla karma olarak devam etmiştir. Sürecin sonunda erkek çocukları eğitimlerini medreselere devam ederek sürdürürken kız çocukları için böyle bir durum söz konusu değildir. Kız çocukları için aile yine temel eğitim kurumu haline gelmiştir. Anne yeterli bir eğitime sahipse çocuğun eğitimine o devam etmiş yoksa özel hoca tutularak eğitim

alması sağlanmıştır. Aile içinde kız çocuklarına verilen eğitim onu gelecekte kendi evinin hanımını olabilecek şekilde yetiştirmekten ibarettir.

1858 ve 1869 tarihleri kızların örgün eğitimin içinde yer alması gerektiğini resmi olarak ele alan ve düzenleyen gelişmelerin yaşandığı dönemler olmuştur. Kızlara yönelik sıbyan mekteplerinin açılmasında dönemin Maarif-i Umumiye Nazırı Abdülatif Subhi Paşa'nın hazırladığı layiha etkili olmuştur. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile hem kız çocuklarının örgün eğitim hayatının içinde yer almasını da hem de eğitim sisteminin düzenlenmesinde köklü değişimler yapılmıştır. Yine bu dönemde kız rüşdiyeleri açılarak kızlara orta öğretim düzeyinde eğitim vermeye başlanmıştır. Açılan ilk kız ibtidai okulunda çocuklara dikiş, nakış, kanaviçe ve eş işleri dersleri okutulmuştur. 1858 yılında açılan Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi ile ibtidailerde okutulan derslerin yanında aşçılık gibi kızlara yönelik işlerin daha teknik ağırlıklı olarak okutulması hedeflenmiştir. 1869 yılında açılan Kız Sanayi Mektepleri ile kız çocuklarının iyi bir ev hanımını olarak yetişmenin yanında çağının gereksinimlerine uygun olarak eğitim almaları hedeflenmiştir. Kızlara yönelik açılan bu okullar beraberinde temel bir sorunu da getirmiştir. Açılan bu okullarda kız çocuklarına eğitim verecek öğretmen bulunamaması sorunudur. Bu nedenle 1870 yılında bayan öğretmen yetiştirmeye yönelik olarak ilk Darülmuallimat açılmıştır.

1913 yılında yürürlüğe giren Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati ile ilköğretimin yapısında bazı değişiklikler yapılarak rüşdiyeler kaldırılmıştır. Bu yasa ile kız çocuklarının eğitim hayatına yönelik düzenlemeler de yapılmıştır. İlköğretim derslerinin arasına idare-i beytiye ve dikiş dersleri konulmuş, yatılı kız öğretmen okullarının açılacağı düzenlenmiştir.

Kızlara yönelik verilen eğitimler dönemsel olarak incelendiğinde temel amacın; İslami çerçevede temel dini bilgilere sahip ve ileride kuracak aile hayatında işine yarayacak birçok bilgiler ile donatılmış bir kız çocuğunun yetiştirilmesidir. Toplumun varlığı ve sürekliliği aile yapısının sağlam olmasına dayalı olduğu için buna çok önem verilmiştir. Bu dönemlerde yazmış olduğu eser ile Hüseyin Remzi Bey kadınların eğitilmesi gerektiği üzerinde ehemmiyetle durmuştur. Toplum içerisinde erkeklerin kendilerini ifade edecek derecede okuma yazma bildikleri halde bu oranın kadınlarda çok düşük olduğunu belirtmiştir. Kadınların eğitimini evde çocuğa ilk terbiyeyi veren kişinin annesi olduğu için ayrıca okul derslerini evde annesi ile müzakere yoluyla daha iyi yapabileceği ve çocuğun daha sağlıklı

yetişebilmesi adına gerekli görmüştür. Sadece anne değil evdeki diğer bireylerin de eğitim düzeylerinin yüksek olması daha iyi bir toplumun oluşması açısından çok önemsenmiştir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Devlet Salnamesi, İstanbul 1294.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, İstanbul 1316.

Maarif-i Umumiye Nezareti Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı (Altı, Beş, Dört, Üç derslane ve Muallimli Mekteplere Mahsus),(MİDM), Matbaa-i Amire, İstanbul 1332.

II. KİTAPLAR

Atuf, Nafi, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İkinci Kitap, İstanbul 1932.

Atuf, Nafi, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930.

Doğan, İsmail, *Dünden Bugüne Türk Ailesi: Sosyolojik Bir Değerlendirme*, AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını:369, Ankara 2009.

Ediz, Zerrin, *Kadınların Tarihine Giriş –Hititlerden Günümüze-*, Adım Yayınları:1, 1. Basım, İstanbul 1995.

Erdem, Tümer Yasemin, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:1, Ankara 2013.

Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, C.1-2, İstanbul 1977.

Ergün, Mustafa, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.

Güven, İsmail, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara Mayıs 2015.

Hüseyin Remzi Bey, Miralay Doktor, "Mir'atü'l-Beyt", İstanbul 1316.

Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 199.

Kurnaz, Şefika, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken Yayınları, İstanbul Şubat 2015.

Nurdoğan, M., Arzu, *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016.

Ortaylı İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Önder, Mustafa, *Türk Eğitim Ta Yasemin Tümer Erdem, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:1, Ankara 2013*rihi*, Sözkese Matbaacılık, Ankara 2011.

Özbilgen, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, İz yayıncılık, İstanbul 2003.

Öztürk, Cemil, *Dünden Bugüne Türkiye’de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul Mart 1998

Sancar, Aslı Aişe, *Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile*, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları (H.E.K.V.):1, 2. Basım, İstanbul 1999.

Unat, Kadri Ekrem, Samastı, Mustafa, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi)1867-1909*, İstanbul Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, İstanbul 1990.

Unat, Reşit Faik, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964.

Ünver, Süheyl, *Miralay Doktor (Evliya) Hüseyin Remzi (1839-1896)*, İsmail Akgün Matbaası, 1943.

_____, *Tıp Tarihi (Tarihten Önceki Zamandan İslam Tababetine ve İslam Tababetinden 20. Asra Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1943.

III. MAKALELER

Aykurt, Çetin, Aykurt, Filiz, “II. Abdülhamit’in Pasteur Enstitüsü ile Münasebetleri”, Editörler: Yüksel Topaloğlu, Barış B. Acar, Ayşenur Özdemir, Seda Çetin, *Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu 21-23 Ekim 2015- Edirne: Bildiriler*, Trakya Üniversitesi Yayın No: 178, Edirne 2015.

Demirtaş, Zülfü, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 2007.

Doğan, İsmail, “Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, 1992.

Erkal, Mustafa, “Türk Ailesi ve Batı Avrupa’daki Bazı Değişmeler”, *Tarih Akışı İçerisinde Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 9,1990.

Kahya, Esin, “*Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Tıp Eğitimi ve Türk Hekimleri*”, Songül Boybeyi (Ed.), Atatürk Yüksek Kurumu (AYK) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 44, Ankara 1997.

Somel, Akşin Selçuk, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, *Kebikeç*, Sayı 10, 2000.

Unat, Kadri Ekrem, “Muallim Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey ve Türkçe Tıp Dilimiz”, *IV Türk Tıp Kongresi: 18-20 Eylül 1996 İstanbul: Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

IV. ANSİKLOPEDİLER

Aydın, Şevki M., “Osmanlı’da Kız Çocuklarının Eğitimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1990, V.

Demirel, Muammer, ”Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, Cilt 15.

Doğan, İsmail, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1990, V.

Doktor Hüseyin Remzi, *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1971, XIX.

Güzel, Şehmus, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, III.

V. İNTERNET KAYNAKLARI

Karacaoğlu, Emre, “Doktor Hüseyin Remzi Bey (Ö.1896) Hayatı, Eserleri ve Bilimsel Bir Diyalogu”, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 5(2), 2015, Erişim tarihi: 19 Ağustos 2018, <http://www.dergipark.org.tr/mutfd/issue/43173/523693>.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Fatma SADIKLAR			
Doğum Yeri:	Yusufeli			
Doğum Tarihi:	03.08.1982			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Hamdi Çalış İlköğretim Okulu		Bursa	1996
Ortaöğretim				
Lise	Bursa Kız Lisesi	Sosyal Bilimler	Bursa	1999
Ön Lisans	KTÜ. Giresun M.Y.O.	Büro Yönetimi ve Sekreterlik	Giresun	2002
Lisans	Uludağ Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi	Tarih	Bursa	2008
Tezsiz Yüksek Lisans	Osman Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Ens.	Tarih Alan Öğretmenliği	Eskişehir	2010
Yüksek Lisans	A.Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü	Tarih Anabilim Dalı	Artvin	2013-Devam
Hakkımda Bilgi Almak İçin Önerilebileceğim Şahıslar				
e-posta	fsadiklar@gmail.com			